

Stenografisch verslag van een openbaar verhoor in het kader van de parlementaire enquêtecommissie Woningcorporaties op 30 juni 2014 in de Enquêtezaal van het Logement te Den Haag.

Gehoord wordt: de heer Johan Remkes

Aanvang: 9.32 uur

Voorzitter: Van Vliet

Griffier: Haveman-Schüssel

Verder zijn aanwezig de commissieleden Bashir, Groot, Hachchi, Mulder en Oskam.

De **voorzitter**: Namens de parlementaire enquêtecommissie Woningcorporaties heet ik u welkom. Wij doen onderzoek naar de opzet en de werking van het hele stelsel van corporaties. We kijken daarbij ook naar incidenten. We willen weten wat er allemaal gebeurde, hoe dat kon gebeuren en ook wie de verantwoordelijken daarvoor zijn.

Vandaag concentreren wij ons op de regering, mijnheer Remkes. Wij hebben gezien dat parlement en regering beide onafhankelijk van elkaar verantwoordelijkheid dragen voor het corporatiestelsel, omdat zij natuurlijk wet- en regelgeving maken waarmee zij rechtstreeks invloed hebben op de werking van het stelsel. Nadat we het parlement de revue hebben laten passeren, is de regering aan de beurt. In dat kader bent u opgeroepen als getuige voor dit verhoor vandaag, mijnheer Remkes. Dit verhoor vindt plaats onder ede. U hebt gekozen voor de belofte dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zult zeggen. Ik verzoek u om even te gaan staan en om mij na te zeggen: dat belof ik.

De heer **Remkes**: Dat belof ik.

De **voorzitter**: U staat onder ede, mijnheer Remkes. Neemt u plaats. Verschillende leden van de commissie willen u graag wat vragen stellen over uw tijd als bewindspersoon. Ik geef als eerste het woord aan collega Groot.

De heer **Groot**: Welkom, mijnheer Remkes. U was vier jaar staatssecretaris van VROM, van 1998 tot 2002. Dat was tijdens het tweede paarse kabinet. U komt tijdens uw bewindsperiode tot de conclusie dat de afstand tussen de overheid en de woningcorporaties te groot is en dat de woonconsument te weinig aan bod komt. In uw nota "Mensen, wensen, wonen" legt u daarom, ook in het belang van de woonconsument, de nadruk op een strakke sturing op de prestaties van de woningcorporaties vanuit de gemeentelijke en rijksoverheid. U wil dit vastleggen in een Woonwet, maar het lukt u niet om het binnen uw bewindsperiode tot een wetsvoorstel te brengen dat door de Tweede Kamer komt. Ik wil beginnen met het sturingsmodel. U startte al vrij snel na uw aantreden een stelsel discussie. We hebben het dan over 1998. De verzelfstandiging van de sector en de bruteringszaken zijn al drie jaar daarvoor afgerond. Wat was voor u de aanleiding om de stelsel discussie te starten?

De heer **Remkes**: Ten eerste was die nog nooit in haar volle omvang gevoerd. Ik had het beeld dat de bruteringszaken weliswaar was afgerond, maar dat er bij de bruteringszaken eigenlijk onvoldoende discussie was gevoerd over de vraag waartoe corporaties eigenlijk op aarde zijn en wat het publieke belang is dat geborgd moet worden. Ik vond dus dat er alle aanleiding was om die discussie wel te voeren.

De heer **Groot**: Als u nu antwoord moet geven op die vraag, wat is volgens u dan het publieke belang van de woningcorporaties? Waartoe zijn zij op aarde? Kunt u daar antwoord op geven?

De heer **Remkes**: Het publieke belang van woningcorporaties is om mensen die daartoe niet zelfstandig in staat zijn, van kwalitatief fatsoenlijke huisvesting te voorzien.

De heer **Groot**: Dat is het publieke belang?

De heer **Remkes**: Dat is de kern van het publieke belang, ja.

De heer **Groot**: Betekent dit alleen woningen bouwen?

De heer **Remkes**: Dat betekent niet alleen woningen bouwen. Het betekent ook de herstructurering ter hand nemen waar die moet plaatsvinden, zeker in gebieden waar corporaties een dominante bezitspositie hebben. Het betekent ook de woonomgeving gekoppeld aan het corporatiebezit kwalitatief verbeteren. Naar mijn mening had dat ook het leveren van een aantal woondiensten kunnen zijn, hetgeen overigens ook wel aan de orde is geweest in een aantal opzichten. Daar ligt de kern van het corporatiebestel.

De heer **Groot**: U zegt dus dat de taak wat breder is dan alleen woningen bouwen. Kunt u ook zeggen waar de grenzen liggen, naar uw mening?

De heer **Remkes**: De grenzen worden bepaald door wat je aan risico's wilt lopen en door wat je vooral ook niet aan risico's wilt lopen. Ik heb in feite de afbakening net ook geschetst, toen ik zei dat er sprake dient te zijn van een substantieel bezit van corporaties. De taak en de activiteiten van de corporatie moeten daaraan gerelateerd zijn.

De heer **Groot**: Is het een taak van de overheid om het publieke belang te definiëren?

De heer **Remkes**: Dat is naar mijn mening bij uitstek een taak van de overheid, want daartoe is de overheid op aarde.

De heer **Groot**: En dat houdt dan ook in dat de overheid het corporatiestelsel met een bepaalde opdracht het veld in stuurt?

De heer **Remkes**: Zo is het. Je praat immers over maatschappelijk gebonden vermogen en het is de verantwoordelijkheid van de overheid, niet en détail,

maar qua richting, om te borgen dat dit maatschappelijk gebonden vermogen op een adequate wijze wordt ingezet.

De heer **Groot**: Daarin proef je al wel iets van een sturingsgedachte, u hebt het althans over richting geven. Wij hebben hier eerder van CDA-Kamerlid Bas Jan van Bochove gehoord dat er in uw bewindsperiode sprake was van een soort impliciete uitruil tussen de Partij van de Arbeid en de VVD in dat tweede paarse kabinet. Hij had het over een uitruil in die zin dat de Partij van de Arbeid hechtte aan meer sturing, terwijl u het heel belangrijk vond dat de sector kleiner werd en dat veel sociale huurwoningen werden verkocht. Klopt dat?

De heer **Remkes**: Het is een opmerkelijke blik geweest van een CDA-Kamerlid dat er niet bij zat.

De heer **Groot**: Maar dat was zijn waarneming.

De heer **Remkes**: Ik weet niet of die waarneming in die simpelheid klopt, maar natuurlijk werden er, net als in elke andere coalitie, compromissen gesloten. Het was zeker niet zo dat de omvang van het corporatiebezit bij wijze van spreken als een ijzeren wet gold voor de Partij van de Arbeid. Dat is in ieder geval mijn waarneming niet geweest, want het toenmalige Kamerlid Duivesteijn had ook wel de nodige kritische opvattingen in de richting van corporaties. Zo zwart-wit lag dat dus niet. Ik heb wel altijd gevonden en ik vind nog steeds dat de omvang van het bestand aan sociale huurwoningen in dit land gewoon te groot is, zeker als je kijkt naar een aantal grote steden.

De heer **Groot**: Maar wat hij heeft gezegd, klinkt toch logisch? De VVD wil meer sociale huurwoningen verkopen; de Partij van de Arbeid wil de teugels wat meer aantrekken. Nou, daar kunnen jullie elkaar dan in vinden.

De heer **Remkes**: Ja, maar ook in mijn beleving was het nodig dat er wat dichter op de huid van de corporaties werd gezeten.

De heer **Groot**: Ja, terwijl het voor de heer Duivesteijn niet in beton gegoten was dat de sociale sector zo groot zou moeten blijven.

De heer **Remkes**: Nee, volgens mij was dat niet zo. Ik herinner mij ook buitengewoon plezierige discussies met het toenmalige Kamerlid Duivesteijn. Ik kan mij ook één groot politiek conflict herinneren. Dat ging over het huurbeleid. Dat moest naar mijn mening met iets meer armslag vorm worden gegeven, terwijl de heer Duivesteijn daar strakker in zat. Er waren dus wel verschillen van opvatting, maar ...

De heer **Groot**: Die gingen niet over de ordening van de sector?

De heer **Remkes**: Nee, over de ordening hebben wij altijd redelijk zakelijk met elkaar kunnen praten.

De heer **Groot**: Helder. Wij zien ook in uw periode dat de woningbouwproductie heel scherp daalt. Dat is des te opmerkelijker omdat het in die tijd heel goed gaat met de economie. De inkomens stijgen snel, het aantal huishoudens neemt toe en je ziet dus een geweldige explosie van de huizenprijzen. Met het oog hierop is het des te opvallender dat de woningproductie daalt. Speelde dat nog een rol in de stelsel­discussie? We zien namelijk dat de woningproductie van woningcorporaties daalt van 30.000 woningen midden jaren negentig naar 11.000.

De heer **Remkes**: Ja. Volgens mij is nog steeds niet helder waar hem dat toen precies in heeft gezeten. Ik weet wel dat de vraag wat we daaraan gingen doen op een gegeven ogenblik een groot discussiepunt werd. Daar speelt op de achtergrond de vraag wat corporaties dienen te presteren wel een rol bij. Ik herinner me zelf ook dat ik in die periode twee verstedelijkingsrondes heb gehad. Dat zijn rondes door het land waarbij met name gepraat werd met provinciale besturen, gemeentebesturen en in een bepaalde setting zaten de corporaties daar ook bij om te praten over de vraag hoe wij dat de komende jaren gingen doen. Hoeveel woningen moeten

er gebouwd worden? Dat was natuurlijk sterk regionaal afhankelijk. Wat is de verkoopopdracht waarmee corporaties het veld ingestuurd worden? Hoe gaan we het particulier opdrachtgeverschap handen en voeten geven? Dat type onderwerpen is bij die verstedelijkingsgesprekken toen aan de orde geweest. Daarbij was de ontwikkeling in het productievolume natuurlijk relevante achtergrondmuziek.

De heer **Groot**: Ja. Woningcorporaties worden juist in die periode natuurlijk wel slapend rijk. Als je weinig bouwt, heb je geen onrendabele toppen. Als je schaarste op de woningmarkt hebt, neemt de waarde van het bezit toe. Je geeft niets uit terwijl de waarde van het bezit enorm stijgt.

De heer **Remkes**: "Slapend rijk" vraagt ook om enige nuance. Het hing er helemaal van af waar in het land je zat. Er waren corporaties die er qua solvabiliteit erg goed voor stonden. Maar er waren ook corporaties waarbij dat aanzienlijk minder was. Met name in sterk verstedelijkte gebieden zag je dat de solvabiliteitspositie van corporaties over het algemeen wat lager was. Het geld klotste misschien tegen de plinten op, maar wat daar wel een rol bij speelde, is dat het geld van corporaties met name in het vastgoed zit. Wat toen aan de orde was -- en die discussie is van de laatste jaren -- is of je niet tot een andere waarderingsmethode van het corporatiebezit zou moeten komen. Het werd vaak tegen historische kostprijs gewaardeerd terwijl de marktontwikkeling -- u wijst daarop -- een heel andere was. Dat bezit was inmiddels vrij stevig in waarde gestegen.

De heer **Groot**: Afrondend op dit punt: was de achterblijvende productie van woningcorporaties ook reden om te denken dat er wat meer sturing op moest komen vanuit de overheid?

De heer **Remkes**: De vraag was veel meer hoe wij dit via de verstedelijkingsgesprekken konden aanjagen. Ik herinner mij dat wij wat betreft de productie de heer Brinkman hebben gevraagd om een club voor te zitten om eens even in analytische zin na te gaan welke maatregelen de overheid zou moeten nemen, samen met andere betrokken partijen, om daar

iets aan te doen. Een deel van de oorzaak zat in een aantal ingewikkelde procedures. Dat was toen de waarneming en ik denk dat dit terugblikkend nog steeds de waarneming kan zijn.

De heer **Groot**: Dat leidde in die tijd ook tot de zogenaamde aanjaagteams.

De heer **Remkes**: Ja.

De heer **Groot**: Goed. Het beginsel van zelfsturing en zelfregulering was een basisgedachte bij de verzelfstandiging en de bruterings. Hoe dacht u over zelfsturing en zelfregulering?

De heer **Remkes**: Ik ben nooit, in welke sector dan ook -- dat was niet het geval en dat is niet het geval -- een groot gelovige geweest in uitsluitend zelfregulering. Ik heb de afgelopen weken natuurlijk een en ander gevolgd en ik heb begrepen dat hier ook is gememoreerd dat Aedes in die jaren het model voorstond -- dat was ook zo; dat herinner ik me ook wel -- van "laat de sector het zelf regelen en laat de overheid datgene wat afgesproken wordt door de sector algemeen verbindend verklaren". Op papier klinkt dat heel leuk, maar daar zit één partij niet bij: het algemeen belang. Daarom kan dat model, wat mij betreft, niet werken. Dat zag je natuurlijk ook, want een aantal corporaties was geen lid van Aedes en een aantal interne afspraken in corporatieland werden ook niet door iedereen nageleefd.

De heer **Groot**: Het benoemen van het algemeen belang, het richting geven, is voor u vervolgens aanleiding om als overheid toch meer sturend op te gaan treden?

De heer **Remkes**: Ja. De overheid heeft in dit debat gewoon een eigen verantwoordelijkheid en moet die ook willen waarmaken.

De heer **Groot**: U kreeg heel veel kritiek op het feit dat u als rijksoverheid weer meer wilde gaan sturen. Begreep u die kritiek?

De heer **Remkes**: Ik snapte die natuurlijk wel, want een belangrijke basis onder de bruteringsoperatie was verzelfstandiging, gekoppeld aan een aantal financiële doelstellingen. En dan komt er in een keer een staatssecretaris die zegt: ik vind er ook wat van, dit zijn mijn opvattingen en die gaan we in wetgeving vastleggen. Ik heb net gezegd dat in mijn ogen en mijn beleving die discussie over het publieke belang bij de bruteringsoperatie zelf onvoldoende is gevoerd. Die moest dus alsnog gevoerd worden. Dat heeft een aantal heel boeiende bijeenkomsten met corporaties met zich meegebracht. Ik vond die discussie overigens helemaal niet vervelend, maar buitengewoon boeiend. Je weet dat je als staatssecretaris daar mede toe op aarde bent.

De heer **Groot**: Ook uit de Kamer kwam die kritiek. De woordvoerder van het CDA, de heer Biesheuvel, noemt u een "regelneef". Het is nogal wat om als liberaal uitgemaakt te worden voor regelneef.

De heer **Remkes**: Maar we zijn niet van suiker.

De heer **Groot**: Wij zijn niet van suiker. Ja, maar wat vond u daar inhoudelijk van?

De heer **Remkes**: Ik herkende dat politiek wel. Het CDA was natuurlijk een belangrijk voorstander van de kracht van het maatschappelijk middenveld, waartoe de semipublieke sector en dus ook de corporaties behoren. Die willen in principe zo weinig mogelijk bemoeienis van de zijde van de overheid. Politiek kon ik dat dus goed duiden. Alleen had ik er een andere opvatting over.

De heer **Groot**: En uw opvatting is dat u als minister, of als staatssecretaris in dit geval, de verantwoordelijkheid draagt voor het stelsel en voor de manier waarop het stelsel presteert?

De heer **Remkes**: Ja, dat was en is mijn opvatting. Nogmaals, omdat je praat over vermogen dat de samenleving als geheel -- overheid en huurders -- heeft opgebracht.

De heer **Groot**: De vraag is dan nog wel hoe je die prestaties gaat meten. In artikel 33 van het BBSH, het Besluit beheer sociale-huursector, staat dat de minister zich jaarlijks voor 1 december een oordeel moet vormen over de werkzaamheden van de toegelaten instellingen in het aan die datum voorafgaande verslagjaar. Hoe gaf u invulling aan die verantwoordelijkheid?

De heer **Remkes**: Jaarlijks werden er toezichtsbrieven naar de corporaties gestuurd; dat is één. Ten tweede heb ik het rapport van de Rekenkamer natuurlijk ook met veel belangstelling gelezen. De Rekenkamer gaat echter voorbij aan één ding, namelijk het feit dat er heel sterk gefocust werd op de lokale prestaties en op het fenomeen gedecentraliseerd prestatiegericht presteren. Dat betekende dat er prestatiecontracten moesten komen -- en dat die er soms ook waren -- en dat je je oordeel als rijksoverheid heel sterk baseerde op de vraag of het op de lokale werkvloer met die prestaties naar genoeg ging met de corporaties.

Een tweede punt dat opkwam in de jaren waarover het Rekenkamerrapport zich uitstrekte, is het vierjaarlijkse instrument van de visitatie. Ik herkende en herken wat de Rekenkamer schrijft wel in zekere mate, maar tegelijkertijd is het onderzoek niet helemaal volledig omdat het aan dat soort noties voorbijgaat.

De heer **Groot**: Er wordt ook vooral lokaal gekeken, maar zegt u dan dat u als staatssecretaris niet verantwoordelijk bent voor de prestaties van individuele corporaties?

De heer **Remkes**: Als een corporatie beneden de maat presteert, dan vind ik dat de staatssecretaris de corporatie daarop aan kan spreken.

De heer **Groot**: Dus wel?

De heer **Remkes**: En dat was ook precies de reden dat die verstedelingsgesprekken werden gevoerd. Daar zaten de corporaties op een gegeven ogenblik bij aan tafel.

De heer **Groot**: Helder. De nota "Mensen, wensen, wonen" was een accentverschuiving ten opzichte van de bruterij en de verzelfstandiging in de richting van meer sturing. Wat vond Aedes van uw plannen?

De heer **Remkes**: Ook dat was redelijk voorspelbaar. Zij waren daar niet in die mate enthousiast over. Dat vond ik op zichzelf ook niet echt verrassend. Vanuit het concept van zelfsturing en zelfregulering dat men had en waarover we zojuist spraken, moest men niet veel hebben van een staatssecretaris die zich er weer mee ging bemoeien.

De heer **Groot**: Zag u Aedes als een onderhandelingspartner?

De heer **Remkes**: Als een goede, kritische gesprekspartner. Het was toen zoals het nu nog is: als je het met de sector eens zou kunnen worden, dan was dat mooi meegenomen. Maar dat is nooit de allerhoogste doelstelling, want dat betekent dat de polder in het eindeloze door poldert en dat je niet meer kijkt naar de vraag wat je eigenlijk met elkaar wilt bereiken.

De heer **Groot**: Zag u Aedes als onderhandelingspartner als het ging over de vormgeving van het toezicht?

De heer **Remkes**: Daarvoor geldt precies hetzelfde. Ook bij het toezicht moet je ervoor uitkijken dat de kalkoen een niet al te grote invloed op het kerstdiner heeft.

De heer **Groot**: Dus wat de overheid het algemeen belang vindt, is daarbij dominant?

De heer **Remkes**: Ja. Wat mij betreft wel.

De heer **Groot**: En dan is Aedes een gesprekspartner, maar geen onderhandelingspartner. Zeg ik dat zo goed?

De heer **Remkes**: Ja. Zo is het.

De heer **Groot**: Ik kijk even naar de voorzitter.

De **voorzitter**: U vervolgt, mijnheer Groot.

De heer **Groot**: Dan hebben we nu de naadloze aansluiting op het toezichtsarrangement. U wilt het Centraal Fonds Volkshuisvesting splitsen in een centraal toezichtsorgaan en een Centraal Fonds Sectorbeheer dat de sanering van noodlijdende corporaties zou gaan doen. Waarom koos u voor zo'n opzet?

De heer **Remkes**: Omdat dat toen in mijn beleving het meest effectief was. Ik zeg er wel iets bij. Er zijn op dit punt natuurlijk veel discussies geweest. Ik had wel de overtuiging dat er niet één waarheid was. In de discussies die later zijn gevoerd, zie je ook terug dat je dat ook op een andere manier kunt vormgeven. Je kunt dat bijvoorbeeld op het departement doen. Ik geloof dat de minister daar nu voor kiest. Je kunt het ook via een zelfstandig orgaan doen. Je zit inderdaad met de vraag van de sanerings- en projectsteun. Daar zitten bepaalde conflicterende elementen in. Dat geldt ook voor de combinatie van beleid en toezicht. Het hangt er ook van af hoe je dat bij wijze van spreken nu vormgeeft. Als je er op het departement, dus de plek waar de minister het nu doet, niet voor zorgt dat beleid en toezicht goed van elkaar gescheiden zijn, dan maak je volgens mij een fout. Als je daar op het departement wel voor zorgt, kan het op zichzelf goed functioneren, maar de verleiding om beleid en toezicht in elkaar te laten overlopen, is dan wel groot. Vaak wordt daar dan het model van een ambtelijke Chinese muur tegenaan gezet, maar dat vraagt om iets sterkers.

De heer **Groot**: Ik hoor toch enige twijfel in uw stem of dit wel de goede weg is.

De heer **Remkes**: Ja, twijfel ... Het kan wel, maar bouw fatsoenlijke waarborgen in. Dat is de kern van de discussie. Als het gaat om toezicht ligt

de vraag naar de institutionele vormgeving nog niet eens in de eerste plaats op tafel. Wat mij betreft is dit breder dan de corporatiesector. De poldercultuur zit in onze genen in dit land. Het is voor mij altijd maar de vraag geweest of die poldercultuur zich wel verdraagt met scherp toezicht. Ook in een aantal actuele discussies komt het nog weer eens goed op het netvlies: voor toezichthouden is onafhankelijkheid een heel essentiële en belangrijke voorwaarde. Dat geldt voor de externe toezichthouders, maar ook voor de interne toezichthouders. Ik geloof dat er de afgelopen jaren wat verandering in gekomen is, maar het toezicht vanuit het Centraal Fonds was wel heel sterk gericht op wat ik weleens "afvinktoezicht" heb genoemd. Ik zal daar een actueel voorbeeld van geven.

De heer **Groot**: Als het kort kan, want ik heb nog een heleboel vervolgvragen.

De heer **Remkes**: Ik zal een voorbeeld geven. Ik kwam dat toevallig tegen. Het Centraal Fonds is nu bezig om bij de corporaties uit te vragen hoeveel uur de leden van de interne raden van toezicht aan toezicht besteden. Als je dat doet vanuit de aanname dat dit iets zegt over de kwaliteit van het interne toezicht, maak je een geweldige fout. Ik beschouw dat weer als een voorbeeld van wat je afvinktoezicht kunt noemen. Je zult er scherper op moeten gaan zitten en in de corporatie zelf moeten duiken. Je zult na moeten gaan hoe het risicomanagement in een corporatie handen en voeten heeft gekregen. Je zult moeten kijken wat de zittingsduur van de raad van toezicht is en hoe de benoemingsprocedure verloopt. Dat zijn elementen waarnaar je moet kijken.

De heer **Groot**: Dat is een voorbeeld van afvinktoezicht. Even afrondend op dit punt: ik hoor u toch zeggen dat de poldercultuur in Nederland -- die we inderdaad hebben -- eigenlijk een extra argument is om dat toezicht echt onafhankelijk te beleggen.

De heer **Remkes**: Zo is het.

De heer **Groot**: Op 30 november 1998 stuurt u een wijziging van de Woningwet naar de Kamer, waarin het Centraal Fonds meer taken krijgt. Het Centraal Fonds kan breder naar de sector kijken en krijgt meer mogelijkheden om de sector te onderzoeken, er gaan ook sectorbeelden ontwikkeld worden. Dat er meer taken komen, is natuurlijk mooi, maar kreeg het Centraal Fonds ook meer bevoegdheden om gegevens op te vragen bij de woningcorporaties?

De heer **Remkes**: De sanctiebevoegdheid zat niet bij het Centraal Fonds. Die was voorbehouden aan de staatssecretaris of de minister. Daar is ook wel enige aanleiding toe. Dat is precies de discussie die je op gezette tijden nog steeds ziet terugkomen: hoe wenselijk is zbo-vorming in relatie tot de discussie over de ministeriële verantwoordelijkheid? Daarover zijn ook schommelingen in opvattingen. Er zijn rijkstoezichtskaders over het externe toezicht geweest. Er zijn opvattingen geweest over de vermindering van het aantal zbo's. Dat raakt dus aan deze discussie. Ook VROM is gebonden aan de algemene noties die vanuit het Rijk op tafel liggen over het geven van handen en voeten aan het toezicht op de corporatiesector.

De heer **Groot**: Heeft het Centraal Fonds in die tijd om meer bevoegdheden gevraagd?

De heer **Remkes**: Dat herinner ik mij in elk geval niet. Het kan zijn dat mij iets is ontgaan, maar ik herinner mij geen concreet verzoek van het Centraal Fonds om extra bevoegdheden.

De heer **Groot**: De Accountantsdienst concludeert na uw vertrek als staatssecretaris dat de verbreding van taken die bij het Centraal Fonds zijn neergelegd, toch wat te algemeen was geformuleerd en dat daardoor de ministeriële verantwoordelijkheid voor het financiële toezicht niet goed is ingevuld. Hebt u na de wetwijziging, dus toen u er nog wel zat, hierover signalen gekregen van het Centraal Fonds? Heeft dat gezegd: we moeten wel meer doen, maar het is allemaal zo vaag, wat moeten we nu precies doen?

De heer **Remkes**: Dat zou ik u niet kunnen zeggen. Ik heb na die tijd wel een beeld gekregen van waar de lacune zat; die is hier de afgelopen weken ook wel aan de orde geweest. Dat had iets te maken met wat je "eilandcultuur" kunt noemen. Tussen het Centraal Fonds en het WSW waren onvoldoende sluitende afspraken gemaakt. Het Centraal Fonds richtte zich, zeker in de jaren 2004 en 2005, vrij uitsluitend op solvabiliteit en continuïteit, in de veronderstelling dat het Waarborgfonds zich indringend met de liquiditeitsvraag bemoeide. Achteraf redenerend en terug concluderend denk ik dat daar veel betere afspraken gemaakt hadden moeten worden. Die zijn dus niet gemaakt, zeker niet toen in 2007 -- als ik mij dat goed herinner -- de spelregels van het WSW veranderd zijn en het WSW over is gegaan van projectfinanciering naar bedrijfsfinanciering. Dat gaf natuurlijk een veel ruimere financiële vrijheid.

De heer **Groot**: Ik wil even terug naar uw bewindsperiode. Heeft het CFV bij uw weten niet geklaagd over het feit dat het met te vage opdrachten het veld in werd gestuurd?

De heer **Remkes**: Dat is mij in ieder geval niet bijgebleven.

De heer **Groot**: Of dat het ontbrak aan bevoegdheden om informatie bij individuele corporaties op te vragen of dat ze geen dwangsommen konden opleggen als dat niet gebeurde?

De heer **Remkes**: Dat staat mij uit die jaren niet op mijn netvlies.

De heer **Groot**: Ik heb een andere vraag. In mei 2000 wordt u op de hoogte gesteld van de slechte financiële situatie bij de corporatie WoonZorg Nederland. Dat was tot de eeuwwisseling de grootste corporatie van Nederland. Het Centraal Fonds meldt u in november 2001 dat naast WoonZorg de corporatie Atrium in Huizen in de problemen is gekomen door beleggings- en bankiersactiviteiten. Welke maatregelen hebt u toen genomen?

De heer **Remkes**: Wat ik mij daarvan herinner, is dat er in ieder geval met WoonZorg Nederland gesprekken zijn gevoerd over de vraag hoe dat probleem opgelost zou kunnen worden. Die gesprekken zijn natuurlijk voor een deel ambtelijk gevoerd, maar er zijn ook een paar gesprekken geweest, dacht ik, waar ikzelf bij gezeten heb.

De heer **Groot**: Wist u in die tijd van het bestaan van de circulaire MG 94-31?

De heer **Remkes**: Daar zou ik ongetwijfeld van geweten hebben.

De heer **Groot**: In die circulaire staat het verbod op het innemen van open posities bij derivaten. Het is ook een verbod op bankiersactiviteiten. Het was toch gewoon een kwestie van handhaven van de bestaande regelgeving?

De heer **Remkes**: Er moet een vrij strikt onderscheid gemaakt worden. Enerzijds moet een corporatie -- en dat vind ik nog steeds verstandig -- kijken naar renterisico's, financieringsrisico's en onder bepaalde omstandigheden naar rentefixerende maatregelen. Dat kan verstandig zijn. Dat is echter iets heel anders dan een corporatie vol met derivaten stoppen. Kennelijk is dat later bij sommige corporaties gebeurd. Het zijn overigens natuurlijk niet allemaal Vestia's in deze wereld. Integendeel. Daarover moeten geen verkeerde beelden bestaan.

De heer **Groot**: Maar met de bestaande regelgeving in de hand hadden zulke corporaties toch gewoon hard aangepakt kunnen worden?

De heer **Remkes**: Een corporatie die belegde, had wat mij betreft aangepakt moeten worden, ja.

De heer **Groot**: Waarom is dat dan toch met een softe handschoen aangepakt?

De heer **Remkes**: Nee, maar ik zei al: u moet onderscheid maken tussen verstandig financieel beleid en beleggen. Mij staat absoluut niet op het netvlies dat er toen door corporaties onverstandige beleggingsactiviteiten werden ontplooid.

De heer **Groot**: Bij WoonZorg Nederland was dat wel het geval.

De heer **Remkes**: Ik weet niet of het wel in die zin het geval geweest is.

De heer **Groot**: Daar is toen 73 miljoen gulden verloren met opties en dergelijke.

De heer **Remkes**: Daar is de corporatie ook ongetwijfeld op aangesproken.

De heer **Groot**: "Op aangesproken" ... Dat is toch wat anders. Als de wet overtreden wordt, verwacht je toch een hardere aanpak? De circulaire is ...

De heer **Remkes**: Als hier de wet overtreden is ... Ik kan niet helemaal beoordelen in hoeverre dat letterlijk in strijd was met de inhoud van de circulaire.

De heer **Groot**: Dat was het.

De heer **Remkes**: Ja, dat zegt u, maar dat zou ik zelf ook nog wel even willen beoordelen. Als die strijdigheid er was, dan had de corporatie daarop aangesproken moeten worden, als dat niet gebeurd was.

De **voorzitter**: De heer Oskam heeft een aanvullende vraag.

De heer **Oskam**: Mijnheer Remkes, u zei zojuist dat de beoordeling van prestaties vooral decentraal geschiedt. Vorige week hadden wij hier de heer Van Giessen van het ministerie. Hij noemde dat het piepsysteem. Wij weten uit de verhoren en uit ander onderzoek dat de gemeenten de relaties met de corporaties natuurlijk goed wilden houden en dat er weinig gebruik werd

gemaakt van het piepsysteem; ik geloof maar één keer. Welke risico's brengt dit nou met zich mee? Krijg je dan als ministerie voldoende inzicht in wat er echt gebeurt bij de corporaties?

De heer **Remkes**: Als er uitsluitend het piepsysteem van gemeenten zou zijn, dan kreeg je dat niet. Maar ik neem aan dat de heer Van Giessen dat ook niet op die manier bedoelde. Men werd geacht nevenactiviteiten op het departement te melden. Ik denk dat die discussie nog wel enige actualiteitswaarde heeft. Gemeenten hebben natuurlijk soms ook bepaalde belangen bij bepaalde projecten. Het toezicht was bij de gemeenten weg. Gemeenten vinden sommige projecten erg mooi en staan daar niet in de eerste plaats vanuit het corporatiebestel naar te kijken. Zij kijken er in de eerste plaats projectmatig naar. Dan kun je ook niet helemaal een onafhankelijk oordeel van een gemeente verwachten. Dat is nog wel een vraag die mij bezighoudt ten aanzien van de novelle van de minister. Ik heb die natuurlijk niet in detail gelezen, maar wat ik daar van meegekregen heb, houdt mij ook nu nog wel bezig. Daar zit nog wel een belangrijk aandachtspunt, ook voor de Kamer, voor de verdere behandeling.

De heer **Oskam**: Ja. Wij zijn met name op zoek naar uw rol. Wij zien dat de nevenactiviteiten niet altijd worden gemeld en dat er beperkt toezicht is, in die zin dat er op het ministerie 10 mensen zitten en als de jaarverslagen binnenkomen 30. De jaarverslagen worden bekeken, er is een piepsysteem en er is afvinktoezicht door het Centraal Fonds. Nevenactiviteiten worden niet altijd gemeld en er is ook discussie over. Mevrouw Bertram zei tegen ons dat ze bepaalde zaken geen nevenactiviteit vond, terwijl het natuurlijk wel om een woonboot gaat. Daar komen wij straks nog wel even op. Mijn vraag is dan toch of je als ministerie voldoende inzicht hebt om toezicht te houden, ook omdat wij steeds aan die oordeelsbrieven zien dat het heel goed lijkt te gaan terwijl er onderhuids van alles broeit.

De heer **Remkes**: Ja, maar de discussie met betrekking tot nevenactiviteiten die toen wel volop werd gevoerd, was de discussie over makelaarsactiviteiten. Dat was ook geen ongenueanceerde discussie. Ik heb

ook niet het beeld dat zich in de jaren waarvoor ik verantwoordelijk ben, zaken hebben voltrokken die later -- dat is uit het oogpunt van proces ook wel verklaarbaar -- kennelijk wel zijn gegroeid. Als u mij vraagt of een piepsysteem als enige systeem voldoende is, dan is het antwoord "nee". Daar zul je dus dichterbij moeten zitten. Daar doelde ik zojuist ook op in reactie op de heer Groot. Ik heb later natuurlijk ook wel toezichtsbrieven van het Centraal Fonds gekregen; vandaar ook mijn kwalificatie "afvinkstelsel". Als wij wisten dat er sprake was van ongeoorloofde nevenactiviteiten dan werd dat in de richting van de corporatie gesignaleerd en dan volgde de inspectie ook of men daar afstand van deed.

De heer **Oskam**: Wij wachten op elkaar; de heer Groot gaat verder.

De **voorzitter**: De heer Groot vervolgt.

De heer **Groot**: Ik wil met u naar de prestatievelden. In 2001 voegde u een zesde prestatieveld toe aan het BBSH: wonen en zorg. Woningcorporaties moeten voor geschikte huisvesting zorgen voor ouderen, gehandicapten en personen die zorg of begeleiding nodig hebben. Deze taakverruiming lijkt op gespannen voet te staan met uw andere opvatting: schoenmaker houdt u bij uw leest.

De heer **Remkes**: Dat zie ik helemaal niet zo. Als je signaleert dat wij met elkaar ouder worden, dat er discussies lopen over het scheiden van wonen en zorg -- die liepen toen ook al -- en je hebt net tegen elkaar gezegd dat corporaties een verantwoordelijkheid hebben bij het verschaffen van kwalitatief voldoende woongelegenheden voor mensen die dat permanent of tijdelijk niet op eigen kracht kunnen, dan zit het thema "wonen en zorg" wat mij betreft volledig in dat domein. Ik zou het dus zo weer kunnen doen.

De heer **Groot**: Daarvoor staat u tot op de dag van vandaag? Het is wel een verbreding van de activiteiten.

De heer **Remkes**: Het is een verbreding van de activiteiten, maar je kunt die discussie ook niet op een wiskundige, heel simpele manier voeren. Als we vanuit de notie waartoe corporaties op deze aarde zijn, zien dat daar in de toekomst een probleem kan liggen, dan moet je daar politieke conclusies aan verbinden.

De heer **Groot**: Speelden de stijgende vermogens van corporaties ook een rol bij de verbreding van taken? Er werd immers steeds meer gesproken over een vermogensovermaat bij woningcorporaties. Was het idee: als ze toch zoveel geld hebben, laat ze dan hun activiteiten verbreden?

De heer **Remkes**: Nee. Hooguit als relevante achtergrondmuziek. Voor mij was primair het punt dat er een inhoudelijk probleem lag waar corporaties op moesten acteren. Voor een deel deed men dat overigens al, hoor.

De heer **Groot**: U zegt: relevante achtergrondmuziek. Het was dus wel relevant?

De heer **Remkes**: Ja, ik zeg niet dat de financiële situatie irrelevant was. Die heb je natuurlijk altijd in je achterhoofd te houden. Het was echter niet de dominante argumentatie.

De heer **Groot**: Temeer daar, als woningcorporaties meer woningen gaan verkopen, wat winst oplevert, de vermogens nog verder toenemen. Dat moet dan natuurlijk ergens een bestemming krijgen.

De heer **Remkes**: Ja. Dat speelde in de globale becijfering van de opgave voor de komende jaren en het financiële kader wel mee. De verkoopopdracht was wel relevant en is nu nog steeds relevant voor het financiële kader waarbinnen corporaties acteren.

De heer **Groot**: Ik wil nog even doorgaan op dit punt. De heer Van der Schaar schrijft in zijn overzichtsstukken dat voor uw bewindsperiode de groeiende vermogens bij woningcorporaties toch leidend waren, en het

vinden van een bestemming daarvoor, dus het doelmatig inzetten van die vermogens.

De heer **Remkes**: Ja, zoals vaak had de heer Van der Schaar daarin volkomen gelijk. Ik heb u net verwezen naar de gesprekken die ik op de regionale en lokale werkvloer heb gevoerd. Dat was ook precies de inzet van die gesprekken.

De heer **Groot**: Dan komt de combinatie van wonen en zorg als vanzelf in beeld.

De heer **Remkes**: Ja.

De heer **Groot**: Dus dat verband is er toch wel.

De heer **Remkes**: Nee, ja ... U stelde zojuist de vraag: vormden de financiële omstandigheden de dominante argumentatie om wonen en zorg als prestatieveld toe te voegen? Ik heb net gezegd dat dit niet de dominante argumentatie was. De inhoud was dominant. Dan heb je vervolgens de vraag te stellen: kan het ook betaald worden?

De heer **Groot**: Ik vroeg niet of het dominant was, maar of het een rol speelde. Die vraag hebt u intussen beantwoord. Wat betreft de verkoop van sociale huurwoningen is er een motie van een Kamermeerderheid geweest, ingediend door de leden Hofstra en Duivesteyn ...

De heer **Remkes**: Een aardig duo.

De heer **Groot**: ... om de verkoop van sociale huurwoningen ook als een prestatieveld te benoemen in het BBSH. Waarom hebt u die motie niet uitgevoerd?

De heer **Remkes**: Niet alles wat in regelgeving is vastgelegd, gebeurt door de staatssecretaris. In die verstedelijkingsronde -- die stapels papier liggen

vast en zeker nog ergens in de krochten van het departement -- werden afspraken gemaakt over de verkoop van corporatiewoningen. Dat waren overigens naar het oordeel van gemeentebestuurders en corporatiesbestuurders toen niet altijd vrolijke onderwerpen, want men was het daar eigenlijk, zeker bestuurders met een bepaalde politieke opvatting, niet mee eens. De heer Duivesteijn dacht ook binnen de PvdA-gelederen niet altijd heel typisch. Daar was ook intern wel enige discussie. Met andere woorden, ik heb voor dat onderwerp gewoon gewacht op de Woonwet en vond het niet nodig om vooruitlopend daarop de regelgeving aan te passen, terwijl het in de gesprekken wel degelijk een belangrijke rol speelde. Dat wist de Kamer ook.

De heer **Groot**: Maar nu is het er helemaal niet van gekomen.

De heer **Remkes**: Nee, er zijn een paar dingen gebeurd. Zoals ik al zei, waren er in de eerste plaats weerstanden en is de Woonwet uiteindelijk niet ingediend. In de tweede plaats is er, zoals u weet, in 2007/2008 een tamelijk dramatische ontwikkeling aan de orde geweest waardoor de verkoop om markttechnische redenen ...

De heer **Groot**: Dat is ver na uw tijd.

De heer **Remkes**: Maar als ik terugkijk, speelde dat natuurlijk wel een rol. De vraag die ik mij nog weleens heb gesteld in termen van "wat had je eventueel beter kunnen doen?" is dat ik vooruitlopend op de Woonwet een aantal dingen wellicht in lagere regelgeving had kunnen regelen. Maar ik hoef u als parlementariërs niets te vertellen: daar was ongetwijfeld een indringende wetstechnische discussie achter weggekomen; wat gebeurt er nou; gaat de staatssecretaris qua wetgeving even heel kort door de bocht -- bijvoorbeeld per Algemene Maatregel van Bestuur -- en zet hij daarmee het parlement voor een belangrijk deel buitenspel?

De heer **Groot**: Maar in dit geval is het een motie die door de hele Kamer werd gedragen. Het zou dus helemaal geen probleem zijn om dat in een AMvB vorm te geven.

De heer **Remkes**: Was het de hele Kamer? Dat denk ik niet.

De heer **Groot**: Nee, maar er was een ruime Kamermeerderheid voor die motie-Hofstra/Duivesteijn.

De heer **Remkes**: Ik zeg ook niet dat het niet had gekund. Ik geef alleen aan waarom ik uitvoering heb gegeven aan een motie zonder de regelgeving te veranderen en wat mijn overwegingen daarbij zijn geweest.

De heer **Groot**: De motie vroeg om dit als prestatieveld op te nemen in het BBSH. Dat is toch een duidelijke opdracht?

De heer **Remkes**: Wanneer is die motie aangenomen?

De heer **Groot**: Dat moeten wij even nazoeken. Maar het is een breed gedragen Kamermotie.

De heer **Remkes**: U snapt de achtergrond van mijn vraag vast ook wel. Als die motie op een moment is aangenomen dat er al druk gewerkt werd aan de Woonwet, dan ga je natuurlijk niet tegelijkertijd ook nog het BBSH in procedure brengen.

De heer **Groot**: Goed. Het speelveld voor de woningcorporaties werd verruimd, maar u wilde daaraan wel voorwaarden verbinden. Alleen woningcorporaties die goed presteerden en een degelijke financiële positie hadden, mochten meer taken gaan vervullen. Dat roept echter de vraag op hoe je bepaalt wat een goed presterende woningcorporatie is.

De heer **Remkes**: Zoals ik net heb aangegeven, bepaal je dat door te kijken naar wat er lokaal gebeurt en naar wat de opvattingen van het

gemeentebestuur zijn over de lokale prestaties van een woningcorporatie. Dat bepaal je door te kijken naar de financiële positie. Dat zijn elementen die je daarbij vanzelfsprekend in beeld probeert te krijgen.

De heer **Groot**: Hoe werd het beginsel dat woningcorporaties die goed presteren meer mogen doen, ontvangen bij Aedes? Hoe keek Aedes daartegenaan?

De heer **Remkes**: Dat staat mij niet meer scherp op het netvlies. Als ik er een gooi naar moet doen en als ik het probeer in te schatten, dan vond Aedes dit niet een geweldige benadering.

De heer **Groot**: U zegt dat goed presterende woningcorporaties hun taken mogen verbreden. In de praktijk zien we dat in den brede in het hele corporatieveld vrijwel alle woningcorporaties een brede taakopvatting krijgen.

De heer **Remkes**: Ja, en waar het gaat om activiteiten binnen die zes prestatievelden zoals die zijn aangegeven en het financieel qua risico's ook heel overzichtelijk was, was daar op zichzelf ook niks op tegen. Als dat ging om opvattingen buiten dat domein om, in termen van nevenactiviteiten -- daar heb ik zojuist iets over gezegd -- zag je in zijn algemeenheid wel dat er behoefte was aan ruimte voor het leveren van lokaal maatwerk. Dat was ook een van de achtergronden van de hele bruteringsoperatie, en daarmee was wat mij betreft op zichzelf ook niks mis. Dat is toen ook wel als zodanig aangegeven. En ik herhaal: daar is wat mij betreft ook niets mis mee. Maar ik zeg er wel één ding bij: verzelfstandigen betekent ook het nadrukkelijker dragen van een grotere verantwoordelijkheid. Dat besef is niet altijd bij iedereen aanwezig geweest.

Er is hier in deze zaal de afgelopen weken veel over verantwoordelijkheden gesproken, en terecht. De eerste verantwoordelijkheid voor het acteren van corporaties ligt bij de corporaties zelf: bij de bestuurder van de corporatie en bij de interne toezichthouder. Daar ligt de eerste verantwoordelijkheid, en heel veel discussies zijn daarvan afgeleid. Daarover moet geen misverstand bestaan.

De heer **Groot**: Tegelijkertijd zien we dat de verbreding tot nevenactiviteiten landt in de zogenaamde MG 2001-26 die onder uw bewind is doorgevoerd. Daarin probeert u limitatief op te sommen waar de grenzen liggen aan de hand van een aantal voorbeelden. Je ziet wel dat daarmee de mogelijkheden zijn geschapen voor woningcorporaties om allerlei activiteiten te beginnen.

De heer **Remkes**: Ja, daarover heb ik u gezegd dat dit in ieder geval voor een deel ook heel welbewust is gebeurd. De discussie over de vraag wat corporaties niet doen terwijl ze dat wel zouden moeten doen, vond ik belangrijker. Dat is dat maatschappelijk presteren. Beide elementen hebben met elkaar te maken. Dat zie ik natuurlijk ook wel, maar ik vind die laatste vraag minstens zo interessant, al wil ik daarmee niet zeggen dat je de eerste discussie niet moet voeren.

De heer **Groot**: Ik leg u een paradox voor. Enerzijds vond u dat de sociale huursector kleiner moet worden. Dat zag u als een opdracht voor uw staatssecretariaat. Dat is niet gelukt. Anderzijds stond u verbreding van activiteiten toe, wat tot gevolg had dat woningcorporaties zich gingen bezighouden met allerlei activiteiten. U zegt daarover nu ook dat u dat ongewenst vindt. U hebt dus eigenlijk het omgekeerde bereikt van datgene wat u met uw beleid beoogde.

De heer **Remkes**: Nee, nee! Ik heb net aangegeven dat er met een aantal activiteiten dat men toen ging ontplooiën, helemaal niets mis was. Voorbeelden zijn wat meer activiteiten op het terrein van wonen en zorg, op het terrein van de woonomgeving en op het terrein van buurtbeheer. Daar was helemaal niets mis mee. Het ging mij er toen om dat het bezit van corporaties moest verminderen vanwege het feit dat het aandeel sociale huurwoningen in dit land groter was en is dan strikt nodig was en is.

De heer **Groot**: U verbreedde het werkterrein ook met woondiensten en woonmilieus. Daarmee maakte u toch ruim baan voor allerlei nevenactiviteiten. Dat hebben we vervolgens ook gezien.

De heer **Remkes**: Nou, die heb ik in mijn periode in elk geval veel minder gezien. Ik kan niet beoordelen in hoeverre er echt een oorzakelijk verband is tussen die drieslag en dat wat wij later wel gezien hebben. Wat mij betreft geldt hier dan één adagium: wij hebben ook gezond verstand. Het voeren van die discussie is iets anders dan dat een corporatie in een sociaal lastige wijk een buurtbeheerder aanstelt. Dat is wat mij betreft zeer relevant voor de activiteiten van een corporatie. Als het buurtbeheer bovendien fatsoenlijk wordt aangepakt, is dat relevant voor de waardeontwikkeling van het vastgoed van die corporatie daar.

De heer **Groot**: Het is mogelijk dat het gezonde verstand weleens is zoekgeraakt.

De heer **Remkes**: Dat kunnen wij wel constateren, ja.

De heer **Groot**: Maar het ongezonde verstand heeft wel ruimte gekregen als gevolg van de regelgeving die u hebt ingevoerd.

De heer **Remkes**: Ik ben dat met u eens; laat daarover geen enkel misverstand bestaan. Maar daarom zei ik net: ik weet niet in hoeverre er een oorzakelijk verband is tussen de verschillende verschijnselen waarover we het met elkaar hebben.

De **voorzitter**: Dank, mijnheer Groot.

Mijnheer Remkes, wij gaan zo meteen over op een nieuw onderwerp.

Voordat wij dat doen, schors ik de vergadering gedurende tien minuten.

Schorsing van 10.31 uur tot 10.43 uur.

De **voorzitter**: Wij gaan verder met dit verhoor. Het woord is aan mevrouw Hachchi.

Mevrouw **Hachchi**: Mijnheer Remkes, ik wil het met u hebben over nevenactiviteiten, want in uw periode waren er toch wel wat interpretatieverschillen. Een van de eerste kwesties in 1999 had betrekking op een investering van 40 miljoen gulden. Ik zie u al nadenken: dat is ongeveer €17 miljoen. Het ging om woningcorporatie Het Oosten in Amsterdam en specifiek om een spiritueel centrum in combinatie met een hotel, een bioscoopcomplex en een auditorium met de naam Oibibio. Waaraan moest dit soort nevenactiviteiten voldoen?

De heer **Remkes**: In de eerste plaats moest het financiële risico overzichtelijk zijn. In de tweede plaats was daar de vraag aan de orde wat het voor de leefomgeving betekende als het in andere handen zou komen. In de derde plaats was voor mij belangrijk wat het gemeentebestuur van Amsterdam ervan vond. Duidelijk was dat, als woningcorporatie Het Oosten die aankoop niet had gedaan, de kans groot was geweest dat dat pand in handen was gevallen van verkeerde vastgoedjongens, om het zo maar even te zeggen.

Mevrouw **Hachchi**: U noemt drie punten die meespeelden. Mijn vraag was of die drie punten specifiek waren voor het Oibibio-project, of zegt u dat de standaardpunten die naast de nevenactiviteiten werden gelegd om te beoordelen of die waren toegestaan ...

De heer **Remkes**: Dit waren wat mij betreft in dit specifieke geval de overwegingen, maar die waren ook verder relevant.

Mevrouw **Hachchi**: Eerder gaf u aan dat een van de punten was dat er sprake moest zijn van een substantieel verband met het woningbezit. Was dat het geval in het specifieke Oibibio-project?

De heer **Remkes**: Dit was in een omgeving waarin de corporatie volgens mij ook nogal wat ander bezit had. Dat kon in Amsterdam overigens bijna niet

anders, want daar is -- hoe druk ik dat netjes uit -- een vrij omvangrijk bestand sociale huurwoningen.

Mevrouw **Hachchi**: Ja, maar uit ons onderzoek blijkt dat het woningbezit van de betreffende woningcorporatie in die wijk vrij beperkt was.

De heer **Remkes**: Dat kan best zo zijn, maar dan waren er andere corporaties in die buurt waar dat aan de orde was. Je kunt die meetlat dus niet uitsluitend langs die specifieke corporatie leggen. Dat hangt van een aantal omstandigheden af. Woningcorporatie Het Oosten was in de financiële omstandigheid dat zij deze aankoop kon doen en zoals ik zojuist zei, weeg je ook de risico's tegen elkaar af.

Mevrouw **Hachchi**: Een van de drie punten die u bij het Oibibio-project in uw overweging meenam, was dat het in verkeerde handen zou vallen. Kunt u dat toelichten?

De heer **Remkes**: Wat had u ongeveer gedacht dat ik daarmee bedoelde? Er was potentiële belangstelling van een aantal seksbazen. Dat was ook de reden dat het gemeentebestuur van Amsterdam hier nogal zwaar op zat. Men beschouwde dat ook als een bedreiging voor de leefomgeving.

Mevrouw **Hachchi**: Is het, los van uw toelichting, een reden om dat in je overweging ter goedkeuring van zo'n project mee te nemen?

De heer **Remkes**: Het antwoord is ja. Anders had ik dat toen niet gedaan. Dat is zeer bewust gedaan; daarover is vrij uitvoerig gepraat, ook met de Kamer.

Mevrouw **Hachchi**: U zegt: anders had ik dat niet gedaan. U zegt dus dat het project eigenlijk niet "gedaan" had kunnen worden maar dat u het wel hebt gedaan omdat het anders in verkeerde handen zou zijn gevallen?

De heer **Remkes**: Ik heb u net de optelsom van overwegingen gegeven.

Mevrouw **Hachchi**: Ja. Die heb ik gehoord, mijnheer Remkes, maar in uw laatste antwoord gaf u aan dat u dat anders nooit had gedaan. Wat bedoelt u daarmee?

De heer **Remkes**: Ik bedoel te zeggen dat, als die overwegingen niet aan de orde zouden zijn geweest, ik het niet gedaan had.

Mevrouw **Hachchi**: U bedoelt, als alle drie die overwegingen niet aan de orde waren geweest?

De heer **Remkes**: Ja. Als er sprake was van een onevenredig groot risico voor de corporatie, was dat voor mij aanleiding geweest om tegen het gemeentebestuur van Amsterdam te zeggen dat het hiervoor een andere oplossing moest kiezen.

Mevrouw **Hachchi**: Daarmee zegt u dus dat die drie punten, te weten het financieel risico, de leefomgeving en het feit dat het niet in verkeerde handen mocht vallen, belangrijke voorwaarden waren. Die punten waren dus alle drie even belangrijk?

De heer **Remkes**: Tja, alle drie even belangrijk ... Dat zeg ik niet. Het waren drie overwegingen die wat mij betreft een rol speelden. Zo is dat destijds ook met de Kamer gecommuniceerd.

Mevrouw **Hachchi**: Dan zal ik mijn vraag koppelen aan het feit dat de Kamer niet zo positief was over het door u goedkeuren van dit project.

De heer **Remkes**: Dat ik naar de Kamer niet ... Nee, ik heb tegenover de Kamer natuurlijk wel laten blijken dat ik aarzelde. Het zou gek zijn als ik dat niet deed, maar uiteindelijk neem je een besluit. Daarvoor ben je namelijk ingehuurd.

Mevrouw **Hachchi**: En u hebt de Kamer er met die drie argumenten van overtuigd dat dit project er wel moest komen?

De heer **Remkes**: En volgens mij heeft de Kamer geen moties aangenomen waarin staat dat de staatssecretaris een volstrekt verkeerde beslissing had genomen.

Mevrouw **Hachchi**: Bij mij blijft nog wel de vraag hangen in hoeverre het derde argument, namelijk het feit dat het project in verkeerde handen zou kunnen vallen, het meest zwaarwegende was. Had u het niet gedaan als dat argument niet meespeelde?

De heer **Remkes**: Ik heb u net aangegeven dat het ging om de optelsom van argumenten. U moet mij niet vragen of het 50% van dit was en of het 50% van dat was. Zo gaat de afweging niet.

Mevrouw **Hachchi**: Die vraag stel ik ook niet. Ik zal mijn vraag verduidelijken. Als er geen sprake was van het in verkeerde handen vallen van het project, had u het dan wel gesteund?

De heer **Remkes**: Mevrouw, ik loop te lang mee. Als-danvragen beantwoord ik niet.

Mevrouw **Hachchi**: Maar het is voor de commissie wel belangrijk om helder te krijgen wanneer zo'n project goedgekeurd wordt en wanneer dat niet gebeurt.

De heer **Remkes**: Ik heb u net aangegeven wat voor mij de overwegingen waren om daar ja tegen te zeggen. Daarmee moet u het doen. Ik kan daarbij niet allerlei ingewikkelde wiskundige overwegingen geven in de trant van 25% dit en ...

Mevrouw **Hachchi**: Dat vroeg ik u ook niet, mijnheer Remkes.

De heer **Remkes**: Wat hier natuurlijk ook een rol speelt, is dat voor dit soort dingen vaak geldt dat geen enkel geval gelijk is. Er is altijd sprake van een zekere afwegingsruimte. Ook hiervoor geldt dus dat je er met gezond verstand naar moet kijken met het oog op de overwegingen die ik net heb aangegeven.

Mevrouw **Hachchi**: Minister Van der Laan stuurde op 24 juli 2009 een brief naar de Kamer met een selectie van nevenactiviteiten van corporaties. Hij noemde daarin ook het Oibibio-project. Hij gaf aan dat de corporaties dit bezit volgens de regels zouden moeten afstoten omdat het een commercieel project was. Kunt u uitleggen waarom het in uw periode als staatssecretaris wel volgens de regels was?

De heer **Remkes**: Ik heb natuurlijk niet precies gevolgd wat er allemaal gebeurd is in de periode vanaf het moment van de aankoop tot aan de brief van minister Van der Laan die kennelijk is gestuurd. Als de corporatie daaraan vervolgens een commerciële invulling heeft gegeven, komt er een moment dat zo'n pand moet worden afgestoten.

Mevrouw **Hachchi**: Maar u zegt dat de corporatie daaraan vervolgens een commerciële invulling heeft gegeven, ...

De heer **Remkes**: Ja, kennelijk is dat zo!

Mevrouw **Hachchi**: Mijnheer Remkes, ik was nog niet klaar met het stellen van mijn vraag. Was dat niet van meet af aan een commercieel project?

De heer **Remkes**: Ja, dat stempel kun je erop plakken, want de corporatie zag daarin exploitatiemogelijkheden. Dat pand kwam op een gegeven ogenblik op de markt. Daarover hebben we het zojuist gehad. De vraag was toen wat verstandig handelen was en daar ben ik het ook mee eens; als zich dat later ontwikkeld heeft tot een pand -- kennelijk liep dat commercieel redelijk goed -- wordt onderstreept dat de corporatie destijds een overzichtelijk financieel risico heeft genomen. Er komt dan ook een moment

waarop je de vraag moet stellen: wat gaan we er nu mee doen? Dat heeft kennelijk geleid tot de brief van de geachte burgemeester van Amsterdam.

Mevrouw **Hachchi**: Maar toen u goedkeuring gaf aan het project, was toch al helder dat het om een commercieel project ging? Daarmee hebt u dus ingestemd. Klopt dat?

De heer **Remkes**: Ja, natuurlijk. Zoals ik net aangaf, moet je ook kijken naar de financiële risico's er zijn. Als het een gebouw zou zijn dat op geen enkele wijze te exploiteren was, had je op het punt van het financiële risico een ander plaatje gehad.

Mevrouw **Hachchi**: Dat kan ik helemaal volgen. Ook de eerste keer toen u dit antwoord gaf, kon ik het helemaal volgen. Het gaat mij echter om het feit dat u goedkeuring gaf terwijl het ging om een commercieel project. Minister Van der Laan verwees in zijn brief naar de regel waarin staat dat commerciële projecten niet bij een woningcorporatie thuishoren. In uw tijd was dat dus kennelijk niet de regel.

De heer **Remkes**: Op die afweging ben ik net ingegaan. Hier geldt de wijsheid: wat de wijsheid van vandaag is, hoeft niet de wijsheid van morgen te zijn. Ik heb de overwegingen net gegeven.

Mevrouw **Hachchi**: Dus de regels konden in uw tijd anders worden geïnterpreteerd dan op de wijze waarop minister Van der Laan dat later deed?

De heer **Remkes**: Wat mij betreft was het een project dat niet buiten de regelgeving viel. Ik weet niet precies of ... De regelgeving zal later ongetwijfeld zijn aangepast, want dat is natuurlijk een permanent proces van evolutie geweest. Toen viel het in ieder geval niet buiten de regelgeving, maar er was wel sprake van een activiteit waar ja tegen gezegd moest worden. Daarom kwam het immers aan de orde.

Mevrouw **Hachchi**: Mijnheer Remkes, was u voor een brede taakopvatting van corporaties?

De heer **Remkes**: Een brede taakopvatting? Dat hangt ervan af. Volgens mij heb ik daarover zojuist het een en ander gezegd in antwoord op vragen van uw collega Groot. Ging het om activiteiten op het terrein van wonen en zorg, dan is het antwoord ja. Ging het om bepaalde activiteiten die gerelateerd waren aan de waardeontwikkeling van het vastgoed en die te maken hadden met leefbaarheid, dan is het antwoord ook ja. Het laat zich allemaal ... Nee, laat ik het anders zeggen: het zijn containerbegrippen. Als je daarop inzoomt, kan het niet anders dan dat je tot genuanceerde oordelen komt. Ik zal u een voorbeeld geven op het terrein van wonen en zorg. Als het activiteiten van een corporatie betreft, bestaande uit het zelf leveren van zorg, ben ik van mening dat het branchevreemde activiteiten zijn. De discussie kan dus niet versimpeld worden tot de term "breed" of "smal". Je zult daar altijd naar moeten kijken met in het achterhoofd de notie waartoe corporaties op aarde zijn. Daarover hebben we het gehad.

Mevrouw **Hachchi**: Dat is uw opvatting. Wat is daarvan in de praktijk terechtgekomen?

De heer **Remkes**: Ik heb natuurlijk ook met buitengewoon gemengde gevoelens naar een aantal incidenten gekeken. Daar zit een aantal voorbeelden bij dat naar mijn idee niets te maken heeft met de kerntaak van de corporatie.

Mevrouw **Hachchi**: In antwoord op vragen van collega Groot haalde u aan dat de heer Van der Schaar weleens gelijk heeft. Laat ik het zo zeggen. De heer Van der Schaar heeft ook aangegeven dat er vanaf 1998, in de periode waarin u staatssecretaris was, sprake was van een soepel gedoogbeleid ten aanzien van de taakopvatting van corporaties. Herkent u dat?

De heer **Remkes**: Dat herken ik niet.

Mevrouw **Hachchi**: Waarom niet?

De heer **Remkes**: Dan zou ik ook moeten weten waar het precies over ging.

Mevrouw **Hachchi**: Hoe bedoelt u dat?

De heer **Remkes**: Ik bedoel dat ik voorbeelden zou willen horen van zaken waartegen toen ja is gezegd, terwijl dat niet had moeten gebeuren.

Mevrouw **Hachchi**: Maar u herkent niet dat er in die periode vanaf 1998 sprake was van een zeker gedoogbeleid ten aanzien van de taakopvatting?

De heer **Remkes**: Nee, want dat is gissen en daaraan wil ik mij niet schuldig maken. Toen was leefbaarheid -- dat is onder de verantwoordelijkheid van mijn voorganger, de heer Tommel, gebeurd -- net als prestatieveld toegevoegd. Over het domein "wonen en zorg" hebben we het gehad. Dat is dus onder mijn verantwoordelijkheid toegevoegd, maar dat heeft niets met gedogen te maken.

Mevrouw **Hachchi**: Ik ga met u naar een andere ...

De **voorzitter**: Sorry mevrouw Hachchi, er is een aanvullende vraag van de heer Oskam. Voordat ik hem het woord geef, zeg ik iets.

Mijnheer Remkes, mevrouw Hachchi vroeg net naar die drie argumenten waarover u het had. Daarna vroeg ze wat er gebeurd zou zijn als argument drie niet van toepassing was geweest. U zei toen dat u als-danvragen niet kunt beantwoorden. Als voorzitter geef ik echter mee dat een openbaar verhoor inhoudt dat op alle vragen wordt geantwoord. Onze commissie heeft een reden om die vraag te stellen. Zij onderzoekt namelijk hoe de regels in die tijd luiden en hoe die geïnterpreteerd werden. Als er dus een casus was die aan twee criteria ofwel argumenten voldeed, was die dan commercieel of niet en zou die dan als nevenactiviteit zijn toegestaan of niet? Er zit dus absoluut een zin achter de vragen. In die zin verwacht ik dat u antwoord geeft.

De heer **Remkes**: Dat bestrijd ik ook niet, maar het is ... Ik heb net de overwegingen gegeven die er waren om een bepaald besluit te nemen zoals dat is genomen en dat is het op een gegeven ogenblik. Meer kan ik er niet van maken.

De **voorzitter**: Wij begrijpen elkaar. Ik geef het woord aan de heer Oskam.

De heer **Oskam**: Ik kom nog even terug op de historie van de aankoop van het Oibibio-complex. Uit wiens koker kwam dat? Kwam dat uit de koker van die woningcorporatie of zei de gemeente Amsterdam tegen Het Oosten: gaan jullie daar eens in mee?

De heer **Remkes**: Ik vermoed dat het laatste het geval is. Het kwam natuurlijk op een andere manier bij mij op tafel. Ik vernam namelijk dat woningcorporatie Het Oosten zich tot het departement had gewend met dit punt. En toen -- dat herinner ik mij nog wel -- is mijn vraag geweest: hoe zit het gemeentebestuur van Amsterdam erin? Toen kwam het signaal: het gemeentebestuur van Amsterdam steunt dit zeer.

De heer **Oskam**: Oké. Maar u hebt wel het idee dat de gemeente het aan de woningcorporatie heeft gevraagd?

De heer **Remkes**: Dat zou best kunnen, want zo loopt het weleens. Het is ook mogelijk dat Het Oosten hier zelf achter kwam en naar het gemeentebestuur is gegaan.

De heer **Oskam**: Ja. Ons valt op dat Het Oosten niet een heel grote woningcorporatie is in die wijk, maar wel geld genoeg heeft. Speelt dat dan nog een rol?

De heer **Remkes**: De financierbaarheid en de vraag of de corporatie dit kan doen, speelt natuurlijk een rol. Dat was één van de overwegingen die ik zojuist heb gegeven.

De heer **Oskam**: Ja, maar daar kun je over twisten. U sprak over de vraag of het risico beheersbaar is. Kennelijk heeft de woningcorporatie geld genoeg om dat te doen. Eerder zei u dat er wat u betreft geen relatie is tussen vermogensovermaat en de bredere taakopvatting.

De heer **Remkes**: Nee, hiervoor geldt dus dat je kijkt naar de omgeving waarin dit plaatsvindt. In de omgeving van Amsterdam vraag je je af of er überhaupt sprake is van relatief veel sociaal bezit of niet. Ik vind dan de vraag welke specifieke corporatie het is, even iets minder interessant dan de vraag of het gebeurt of niet.

De **voorzitter**: Mevrouw Hachchi, u vervolgt.

Mevrouw **Hachchi**: Oibibio was de directe aanleiding om de zogeheten toetsgroep binnen het ministerie in het leven te roepen. Die groep adviseerde u als bewindspersoon over nevenactiviteiten van corporaties. Een van de corporaties die regelmatig terugkomt bij de toetsgroep, is woningcorporatie Servatius uit Limburg. U begint te lachen, maar ik ga verder met de feitelijke vragen die ik hierover heb. Op 9 oktober 2000 bracht u een werkbezoek aan de provincie Limburg.

De heer **Remkes**: Dat gebeurde allemaal in het kader van die verstedelijkingsgesprekken.

Mevrouw **Hachchi**: Oké, maar u bracht dus een bezoek aan die provincie. Tijdens dit werkbezoek stemde u in met het laten starten van een pilotproject door Servatius met als doel, te bouwen in de Belgische gemeente Luik. Het zou een pilotproject zijn waarin gekeken werd naar alle ins en outs, met als doel om in kaart te brengen wat daarmee gemoeid is. Vrijwel gelijktijdig met uw werkbezoek en uw toestemming voor dit pilotproject gaf u aan dat het een corporatie op grond van de Woningwet en de het BBSH, de zogeheten grondwet van corporaties, niet is toegestaan om in het buitenland te investeren. Mijn vraag is dus waarom u hebt ingestemd met het pilotproject.

De heer **Remkes**: U formuleert het net even iets anders dan het destijds was. Ik heb destijds tegen de corporatie gezegd: ik vind de gedachte vanuit een zekere samenhang van woningmarkten interessant. Ik heb gezegd: kom maar eens met een voorstel voor een pilot. Ik heb nog vrij scherp op het netvlies hoe dat vervolgens is gegaan. Vrij kort daarna, namelijk toen men het verslag had gekregen, kwam er een brief van de wethouder van Maastricht waarin stond dat ik die toezegging had gedaan. En dat was nou net niet aan de orde, dus de wethouder stelde voor om het verslag te wijzigen. In december heb ik een brief teruggestuurd waarin een paar dingen stonden. In de eerste plaats stond daarin dat investeringen in het buitenland zich niet verdragen met de regelgeving. In de tweede plaats stond daarin dat ik het nog steeds interessant vond en ik vroeg dus om de ins en outs in kaart te brengen. In de derde plaats stond er in de brief dat het in ieder geval nodig was om een "go/no go"-moment in te bouwen. Met andere woorden: kom eens even met een concreet voorstel, zodat we op verstandige wijze kunnen kijken of er eventueel sprake zou kunnen zijn van een zeker experiment. Volgens mij is de discussie daarover later nog wel gevoerd, maar de corporatie en de mensen in het voetspoor daarvan wilden een aantal signalen welbewust niet horen. Minister Kamp was net aangetreden. Ik vond het wel aardig om te zien dat hij nog maar een blauwe maandag op het departement zat toen de brief van de burgemeester van Maastricht en de burgemeester van Luik kwam waarin dit project weer van harte onder de aandacht werd gebracht. Met andere woorden: ze wisten wel degelijk dat er nog geen toestemming was gegeven. En ik kan u ook wel zeggen dat -- volgens mij is dat in maart 2001 geweest -- er een plan van aanpak kwam waar statuten bij waren gevoegd waarin stond: activiteiten van de corporatie Servatius in België en in het overige buitenland.

Mevrouw **Hachchi**: Ik moet u heel even onderbreken, want ik wil nog even terug naar het begin. U maakt een aantal sprongen in de tijd.

De heer **Remkes**: Ja, maar u snapt wel wat ik wil zeggen!

Mevrouw **Hachchi**: Ik snap wat u wilt zeggen, maar ik wil toch even terug in de tijd om een aantal feitelijke vragen beantwoord te krijgen. U haalde aan dat u in de brief van december 2000 -- dat was dus kort na uw werkbezoek -- een aantal punten aanhaalde. Het eerste punt was dat het zich niet verdraagt met regelgeving. Dan ben je toch eigenlijk al klaar?

De heer **Remkes**: Nee, dan ben je niet klaar, want je kunt ... De vraag was: breng de ins en outs eens in kaart. Je kunt namelijk de vraag stellen of de regelgeving misschien wat genuanceerd moet worden, wat ook een verantwoordelijkheid is van de staatssecretaris. Als hij aanleiding ziet om de regelgeving aan te passen, is het zijn verantwoordelijkheid om daartoe voorstellen te doen.

Mevrouw **Hachchi**: U zegt dat regelgeving misschien zo kan worden gemaakt dat deze genuanceerder is. Hoe moet ik dat rijmen met het feit dat u in dezelfde periode zelf met duidelijke regelgeving komt, namelijk dat het niet toegestaan is om überhaupt in het buitenland te bouwen?

De heer **Remkes**: Nee, zo was de regelgeving toen ook, maar regelgeving is er ook om te wijzigen als daartoe aanleiding is. Als je op inhoudelijke gronden tot de conclusie komt dat de regelgeving in die zin genuanceerd moet worden, is het ook jouw verantwoordelijkheid als staatssecretaris om daarvoor voorstellen te doen.

Mevrouw **Hachchi**: Wekte u daarmee geen verwachtingen bij Servatius?

De heer **Remkes**: Volgens mij heb ik net duidelijk aangegeven wat de strekking van dat verhaal was. Het is mogelijk dat men ziende blind en horende doof was, maar daar kan ik dan opmerkelijk weinig aan doen. Ik kan het in het licht van de geschiedenis wel plaatsen.

Mevrouw **Hachchi**: Wat kunt u wel plaatsen?

De heer **Remkes**: Nou, diezelfde corporatie heeft later bij dat Campusproject helemaal niet gemeld, dus daar heerste een sfeer van dat ze hun eigen gang zouden gaan: wij interpreteren de zaken zoals het ons goeddunkt.

Mevrouw **Hachchi**: Maar met het feit dat u ondanks de regelgeving weliswaar geen toestemming geeft, maar toch instemt met zo'n pilotproject, wekt u geen verwachtingen bij Servatius? Dat herkent u dus totaal niet?

De heer **Remkes**: Ik heb tegen Servatius gezegd: kom met een voorstel voor een pilot, zodat ik het kan beoordelen. Ik heb niet tegen Servatius gezegd: ik vertrouw u op uw blinde ogen en u krijgt, zonder dat ik iets gezien heb, toestemming voor een pilotproject. Dat zijn twee verschillende dingen.

Mevrouw **Hachchi**: Vertrouwen op de blinde ogen is natuurlijk het andere uiterste. Het gaat met name om het feit dat ... Je start natuurlijk geen pilot als je bijvoorbeeld al weet dat daarvoor geen goedkeuring wordt gegeven. Er zit natuurlijk wel een zekere verwachting in, namelijk dat de uitkomst kan zijn dat er wel toestemming wordt gegeven. Herkent u dat die verwachting erin zit?

De heer **Remkes**: Nee, dat herken ik totaal niet, want in de brief waarover wij het net hadden, is aangegeven dat het zich niet verdraagt met de regelgeving zoals die op dat ogenblik geldt. En ik kan u ook wel zeggen dat er in het gesprek zelf door mij direct op is gewezen dat het risico van dit soort activiteiten is dat maatschappelijk gebonden vermogen weglekt naar het buitenland. Ik heb ook gezegd dat ik die risico's in kaart gebracht wil hebben. Daarvoor heb je toch nader zicht nodig op het financieel-economische fundament onder zo'n project.

Mevrouw **Hachchi**: In maart 2001 vraagt Servatius de status experiment aan. U haalde dat in uw antwoorden al aan. In uw reactie in juni 2001, dus een paar maanden later, geeft u aan dat het te vroeg is om dit verzoek te honoreren en u vraagt om meer informatie. U wijst het verzoek dus niet af,

terwijl in januari 2001 -- daar doelde ik hiervoor natuurlijk ook op -- de zogenaamde buitenlandcirculaire door u werd gepubliceerd.

Nogmaals, volgens die circulaire mag je niet in Luik bouwen. Mijn vraag is dus waarom u in 2001 het project niet alsnog afwijst. Waarom gaat u nog steeds door?

De heer **Remkes**: Volgens mij heb ik dat net aangegeven. Dat deed ik omdat je als staatssecretaris ook de verantwoordelijkheid hebt om naar je eigen regelgeving te kijken op het moment dat er zaken zijn waarvan je niet op voorhand tot de conclusie komt dat die inhoudelijk absoluut niet interessant zijn en dat er inhoudelijk een aantal interessante aspecten in zit. Dat is dus iets anders dan een toezegging.

Mevrouw **Hachchi**: Ja, maar u worstelde dus in die tijd niet met verwachtingen die mogelijk verkeerd waren?

De heer **Remkes**: Ik worstelde totaal niet met de vraag of het op grond van de regelgeving kon of niet. Dat was volstrekt helder. Dat is ook helder naar de corporatie gecommuniceerd: het kon niet. Het plan van aanpak waarop u net wees, voldeed wat mij betreft in ieder geval in geen dele aan datgene waaraan het zou moeten voldoen. Als basis om iets zinnigs te zeggen over het wel of niet toestemming geven, was dat dus volstrekt onvoldoende. Dat heb ik toen aan de corporatie geschreven.

Mevrouw **Hachchi**: In het verhoor van de heer Verzijlbergh, die wij hier ook gehad hebben, verklaarde hij dat u tijdens een ander werkbezoek onder het genot van zware shag ...

De heer **Remkes**: Dat is heel herkenbaar, denk ik!

Mevrouw **Hachchi**: Ja. Hij verklaart dat u hem hebt verweten dat hij met het project een bom onder het bestel hebt gelegd. Weet u nog wanneer u dat gezegd hebt?

De heer **Remkes**: Ik heb dat ook gelezen. Dit stond mij niet meer heel scherp op het netvlies, maar als de heer Verzijlbergh dat zegt, zal het ongetwijfeld die strekking hebben gehad. Ik denk dat dit geweest moet zijn ... Ik heb net gezegd dat ik twee verstedelijkingsrondes heb gedaan. Ik denk dat het eerste gesprek in 2000 plaatsvond. Dit gesprek waaraan u refereert, zal het tweede verstedelijkingsgesprek geweest zijn.

Mevrouw **Hachchi**: In 2001?

De heer **Remkes**: Ja, ik denk van wel.

Mevrouw **Hachchi**: Als u zegt dat u erin meegaat dat u gezegd hebt wat de heer Verzijlbergh heeft verklaard, vraag ik u waarom u vond dat met dit project een bom onder het bestel werd gelegd.

De heer **Remkes**: Ten eerste omdat er weleens een staatssteundiscussie zou kunnen spelen; dat kwam naderhand ook op. Ten tweede omdat het om regelgeving ging; daarover hebben we het al gehad. Als de corporatie dus zonder toestemming door zou gaan ... Ja, dat kan natuurlijk niet.

Mevrouw **Hachchi**: Nee, maar was dit voor u geen reden om te voorkomen dat het project er kwam, om de stekker eruit te trekken?

De heer **Remkes**: Volgens mij heb ik daarover net voldoende gezegd. Ik heb volgens mij ook net aangegeven dat het signaal dat in december 2000 is afgegeven, voor de corporatie volstrekt voldoende had moeten zijn. Men kreeg op dat ogenblik geen toestemming.

Mevrouw **Hachchi**: Maar tegelijkertijd had ze wel instemming om door te gaan met het pilotproject, dus er was ook geen duidelijk "nee".

De heer **Remkes**: Ze mocht doorgaan, maar dat mag iedere corporatie doen. Daarvoor is geen toestemming van de staatssecretaris nodig. Als een corporatie een voorstel wil doen voor activiteiten, heeft zij die vrijheid: de

voorbereiding van een pilot, inclusief het financiële verhaal en het exploitatieverhaal. Hiermee ga ik ook in op de vraag welke financiële risico's aan de orde zijn: die vrijheid heeft men altijd.

Mevrouw **Hachchi**: En een feit is dat de staatssecretaris haar ook niet tegenhield, dus in dat opzicht kon ze doorgaan.

De heer **Remkes**: Nee, maar het zou ongehoord zijn geweest als ik als staatssecretaris wat de voorbereiding betreft -- voor het goede begrip, het ging om het doen van een voorstel -- gezegd had: je hebt te stoppen met nadenken.

Mevrouw **Hachchi**: In november 2001 stuurt Servatius de door u gevraagde informatie. Pas een jaar later, namelijk in december 2002, onder uw opvolger minister Dekker, kwam de schriftelijke bevestiging aan Servatius waarin staat dat het allemaal niet mag. Waarom duurde het zo lang voordat er zo'n oordeel van het ministerie kwam?

De heer **Remkes**: Ik heb u net al iets gezegd over de brief van december 2000. Op basis van het stuk dat in maart binnenkwam, zijn er ongetwijfeld signalen aan de corporatie afgegeven -- ik weet niet of dat schriftelijk is gebeurd of mondeling -- dat dat als basis voor een pilot in ieder geval niet voldeed. Over de inhoud van dat stuk heb ik net al iets gezegd. De statuten ...

Mevrouw **Hachchi**: U hoeft inderdaad niet in herhaling te vallen. .. Uiteindelijk loopt het geschil op en komt het bij de Raad van State. Er worden zelfs vragen gesteld aan het Europees Hof en Servatius wordt telkens in het gelijk gesteld. Had de hele zaak Luik niet voorkomen kunnen worden als u direct gezegd had: interessant, maar ik geef geen toestemming om over de grens te bouwen?

De heer **Remkes**: Ik schat dat niet zo in, omdat dit uiteindelijk voor het Europees Hof op het punt van vrij verkeer van kapitaal fout is gegaan.

Mevrouw **Hachchi**: Wat bedoelt u daarmee te zeggen? Heeft het Europees Hof een fout gemaakt?

De heer **Remkes**: Nee, als ik het mij goed herinner, heeft Servatius bij het Europees Hof gelijk gekregen op grond van de overweging ten aanzien van vrij verkeer van kapitaal. Die overweging is voor het Europees Hof natuurlijk goed te plaatsen. Die had dus weinig te maken met de Nederlandse regelgeving en de andere overwegingen waarover wij het zojuist gehad hebben. Dat is volgens mij voor het Europees Hof het doorslaggevende argument geweest en dat zal in de discussie van de opvolgers ongetwijfeld geleid hebben tot de vraag wat de consequenties zijn van dit soort uitspraken voor de Nederlandse regelgeving.

Mevrouw **Hachchi**: U gaf eerder aan dat de Nederlandse overheid haar eigen verantwoordelijkheid heeft en dat zij die moet waarmaken. Vindt u nog steeds dat zij dat deed in de casus-Servatius?

De heer **Remkes**: Voluit!

De **voorzitter**: Bent u klaar met dit blok, mevrouw Hachchi?

Mevrouw **Hachchi**: Ja.

De **voorzitter**: Dan geef ik het woord aan de heer Oskam.

De heer **Oskam**: Mevrouw Hachchi vroeg u net naar de verwachtingen van de gemeente Maastricht en Servatius. U zei dat u in uw brief klip-en-klaar bent geweest en dat het niet uw punt is als zij op basis daarvan verwachtingen hebben. Wij hebben de brief er toch nog maar eens bij gepakt. We zien dat u op een aantal punten zeker heel duidelijk bent. U schrijft namelijk: "Bij het beoordelen van dergelijke initiatieven" -- het gaat over de kwestie Luik -- "heb ik echter de vigerende regelgeving in acht te nemen. Die regelgeving staat op dit moment niet toe dat corporaties in het

buitenland investeren." Dat zei u net ook. "Onder meer op grond van initiatieven als het onderhavige, en omdat men vanuit het buitenland met enthousiasme naar de manier kijkt waarop volkshuisvesting zich in Nederland met name in de sociale sector heeft ontwikkeld, bezie ik momenteel op welke wijze ik onder voorwaarden meer ruimte kan geven aan grensoverschrijdende activiteiten." U hebt net ook gezegd dat daar misschien wel ontwikkeling in zit. "Het door Sint Servatius voorgestelde project kan aan die discussie meer inhoud geven. Mede om die reden heb ik ook ingestemd met het starten van dit pilotproject, dat in eerste instantie gericht moet zijn op het in beeld brengen van alle ins en outs van de voorgestelde activiteiten." Dat hebt u net ook gezegd: ik geef geen blanco cheque af; laat maar eens zien wat jullie te bieden hebben. Maar nu komt-ie. Er staat expliciet bij, en daar willen we toch nog eens even uw reactie op hebben in relatie tot al dan niet gewekt vertrouwen en gewekte verwachtingen: "Ik heb die instemming gegeven, wetende dat een dergelijke pilot als intentie heeft het daadwerkelijk uitvoeren van de voorgestelde activiteiten." Dus ik begrijp de vraag van mevrouw Hachchi heel goed.

De heer **Remkes**: Dat was mij natuurlijk ... De passage waaraan u refereert ... Ik snapte best dat de desbetreffende corporatie niet van plan was om een project in Luik van start te laten gaan voor het verplaatsen van lucht. Ik snapte natuurlijk best dat hierachter zat dat men daadwerkelijk wilde bouwen. In de voorgaande passage staat echter dat de staatssecretaris nog wel even de overtuiging moest krijgen dat ten eerste zeer overzichtelijk was wat het risico was op het weglekken van maatschappelijk kapitaal. De staatssecretaris moest linksom of rechtsom ook nog even de overtuiging krijgen dat dit zich met de regelgeving verdroeg. Maar de intentie van de corporatie was, in de huisvestingssfeer een aantal dingen te doen. Dat was mij duidelijk, maar ik heb zojuist gerefereerd aan een document dat in maart werd toegestuurd. Daarin stonden allemaal vage verhalen. Dat waren heel vage verhalen waarmee je van alles en nog wat kon doen maar waaraan je nauwelijks houvast had. Daar kon ik dus niets mee.

De heer **Oskam**: Ze konden u niet overtuigen?

De heer **Remkes**: Nee, met dat document in ieder geval niet.

De heer **Oskam**: Helder.

De **voorzitter**: Mevrouw Hachchi, u vervolgt.

Mevrouw **Hachchi**: Wat de nevenactiviteiten betreft blijkt in de praktijk toch wel dat het niet altijd eenvoudig is om ze te beoordelen. We hebben net twee voorbeelden behandeld, namelijk Oibibio en Servatius. Toch besluit u vooruitlopend op de inwerkingtreding van de Woonwet om nevenactiviteiten toe te laten, mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan. U legt dit in 1999 vast in een circulaire. Waarom wilde u nevenactiviteiten toelaten voordat de Woonwet er was?

De heer **Remkes**: Om lokaal maatwerk mogelijk te maken.

Mevrouw **Hachchi**: Op vragen van collega Groot gaf u aan -- volgens mij werd toen de motie-Hofstra/Duivesteijn aangehaald -- dat u niet vooruit wilde lopen op de Woonwet. In dit geval doet u dat wel. Is er sprake van inconsistentie?

De heer **Remkes**: Nee. Die circulaire dateert uit 1999. Toen was er nog niet echt zicht op het product Woonwet. Toen werd er nog gesleuteld aan de nota, terwijl er tegelijkertijd wel een aantal vragen van corporaties waren. De spelregels die daarvoor golden, namelijk het melden van nevenactiviteiten, waren ook duidelijk. Want als het gaat ...

Mevrouw **Hachchi**: Uit ons onderzoek blijkt dat de Woonwet er wel aan zat te komen, maar u geeft aan dat vanwege het lokale maatwerk ... Zo noemt u dat.

De heer **Remkes**: De Woonwet zat er wel aan te komen en is ook in de nota aangekondigd, maar er waren nog geen wetteksten beschikbaar in 1999.

Mevrouw **Hachchi**: Daar wilde u niet op wachten. U gaf aan dat u voor nevenactiviteiten al wel ruimte wilde geven.

U verruimt ook de mogelijkheden voor verbindingen, dus het oprichten van of het deelnemen in andere rechtspersonen door corporaties. Het Centraal Fonds brengt in 2001 een rapport uit waarin wordt aangegeven dat er met betrekking tot de informatievoorziening nog veel moet verbeteren. Was dat voor u geen aanleiding om die verbindingen niet toe te staan?

De heer **Remkes**: Nee, want een verbinding kan een heel reële mogelijkheid zijn om op een verantwoorde manier nevenactiviteiten in onder te brengen. Je moet dat wel doen langs de lijn van dezelfde spelregels. Er gold toen één adagium: zo moeder, zo dochter. Dat betekende dat de dochter aan dezelfde randvoorwaarden moest voldoen als de corporatie. Een punt van aandacht bij verbindingen is wel dat de toezichthouder -- het maakt niet uit of het om de externe toezichthouder gaat of om de interne toezichthouder -- ervoor moet zorgen dat de activiteiten in de verbinding voldoende getoetst kunnen worden.

Mevrouw **Hachchi**: Wat hebt u met het rapport van het Centraal Fonds gedaan?

De heer **Remkes**: Dat herinner ik mij op dit moment niet meer.

Mevrouw **Hachchi**: U herinnert zich het rapport wel?

De heer **Remkes**: Er kwamen weleens signalen van het Centraal Fonds, maar dit concrete rapport herinner ik mij niet meer.

Mevrouw **Hachchi**: Al snel blijkt dat de circulaire over nevenactiviteiten uit 1999 niet voldoende houvast biedt. In een debat op 19 maart 2001 zegt u: "Het is niet de bedoeling dat een corporatie een potentieel industrieterrein koopt, want dat valt buiten haar kerntaak; een corporatie kan dus ook niet risicovol beleggen." Daaropvolgend zegt u: "Ik zou deze Kamer weleens

willen horen als een corporatie die substantieel de grondmarkt is opgegaan, een enorme zeperd heeft gehaald omdat de grondmarkt in elkaar is gedonderd."

De heer **Remkes**: Volgens mij heb ik toen een redelijk vooruitziende blik gehad.

Mevrouw **Hachchi**: Profetische woorden, zou ik bijna willen zeggen! Maar zette u niet juist de deur open met het toelaten van nevenactiviteiten?

De heer **Remkes**: Ja, "de deur open voor nevenactiviteiten", maar hier geldt dat dé nevenactiviteit niet bestaat. Ik noem in zo'n Kamerdebat natuurlijk niet voor niks dit soort voorbeelden. Ik doe dat om ook duidelijk te maken waar in ieder geval de grenzen liggen, wat niet kan en wat eventueel wel kan.

Mevrouw **Hachchi**: Maar de vraag die bij deze commissie blijft liggen, is hoe wij het feit dat u zulke woorden in de Kamer gebruikt -- het zijn bijna profetische woorden, want u ziet de risico's -- moeten rijmen met de stap die u als staatssecretaris hebt gezet, om wel de deur open te zetten en nevenactiviteiten toe te laten.

De heer **Remkes**: Ik geef u net aan dat je de mogelijkheid kunt creëren om corporaties in de gelegenheid te stellen om op de lokale werkvloer een aantal dingen te doen. Ik vind dat nog steeds verstandig. Je moet niet de illusie hebben dat je vanuit de ivoren toren van het departement in alle opzichten de werkelijkheid op de werkvloer beheerst. Er dient dus enige ruimte te zijn. Tegelijkertijd heb ik duidelijk gemaakt wat de geest was van waaruit ik die mogelijkheid creëerde en welke grenzen er waren. Ik ben dus ook blij dat u dit citaat tevoorschijn tovert om duidelijk te maken dat ik daarover destijds ook vrij duidelijk ben geweest.

Mevrouw **Hachchi**: U brengt in 2001 een tweede circulaire over nevenactiviteiten uit, met daarbij een lijst van allerlei voorbeelden van wat

wel en wat niet mag. Welk effect had dit op de aanvragen van de corporaties? Weet u dat nog?

De heer **Remkes**: Van wanneer is die lijst?

Mevrouw **Hachchi**: Van 2001.

De heer **Remkes**: Mij staat niet meer precies bij welk effect dit heeft gehad.

Mevrouw **Hachchi**: Hebt u wel gemerkt dat de corporaties grenzen opzochten?

De heer **Remkes**: Ik heb zojuist het voorbeeld van makelaarsactiviteiten genoemd. Dat is een discussie die toen gevoerd werd. U hebt ook een aantal andere voorbeelden genoemd van discussies die toen liepen. Ik heb niet echt het beeld dat corporaties toen massief en massaal de grenzen van het toelaatbare aan het opzoeken waren, zoals wij dat later wel hebben gezien.

Mevrouw **Hachchi**: Maar in uw periode had u dat niet ...

De heer **Remkes**: Dat zal ongetwijfeld ook weleens zijn gebeurd, maar volgens mij was dat niet massief en massaal aan de orde.

Mevrouw **Hachchi**: De eerder genoemde toetsgroep op het ministerie bracht advies uit over de meldingen voor nevenactiviteiten. Al snel wordt duidelijk dat niet alle nevenactiviteiten worden aangemeld. De Rekenkamer bevestigt dit in haar recente rapport. Was u bekend dat de meldingen niet bij uw ministerie binnenkwamen?

De heer **Remkes**: Exacte gevallen van meldingen die niet gedaan werden ... Ik denk dat daarover in een enkele circulaire weleens een opmerking is gemaakt, zonder dat ik nou concreet de voorbeelden op het netvlies heb. Dan werd er dus ook iets aan gedaan. Dan werd gezegd "je moet het

melden" of "je moet het afstoten". Maar ik heb niet de illusie, en dat geldt voor veel terreinen in het leven, dat het departement altijd alles weet.

Mevrouw **Hachchi**: Het gaat er ook niet om of ze alles weten. Ik weet niet of u de verhoren met de ambtenaren van het ministerie, die wij vorige week hebben gehad, hebt gevolgd?

De heer **Remkes**: Ik heb ze niet letterlijk gevolgd, maar ik word redelijk goed op de hoogte gehouden van wat hier aan de orde komt en wat niet.

Mevrouw **Hachchi**: Tijdens die verhoren kwam naar voren dat ambtenaren van het ministerie vaak pas door berichten in de media -- of soms door de jaarverslagen, maar vaak ook via de media -- zagen dat er bij corporaties bepaalde activiteiten gaande waren die gemeld hadden moeten worden. Herkent u dat uit uw periode?

De heer **Remkes**: Nee, maar dat is ook de reden ... Wat ik herken, heb ik overigens net aangegeven. Als dit zo was, werd het natuurlijk in een circulaire of in de oordeelsbrief gesignaleerd. Dan werd daarover iets gezegd en dan werd daarover vanuit de inspectie contact opgenomen met de corporatie.

Mevrouw **Hachchi**: Wat vond u -- niet met de kennis van nu, maar toentertijd -- van het toezicht achteraf dat het ministerie uitoefende, veelal dus naar aanleiding van berichten in de media?

De heer **Remkes**: Volgens mij is dat verschoven in negentien-... Ik denk dat dit nog onder verantwoordelijkheid van mijn voorganger was, maar ik doe het nu even uit mijn hoofd. Het preventief toezicht bleef toen uitsluitend nog bestaan voor de verkoop van woningen. Ik meen dat dit toen een wijziging is geweest. Natuurlijk bleef het ook bestaan voor de gewone nevenactiviteiten. Er heeft toen in ieder geval een verschuiving plaatsgevonden, waarbij men de verkoop van woningen overigens nog wel moest melden. Dat is op zichzelf ook verklaarbaar, want dat raakt natuurlijk aan het bezit als zodanig.

Dit was onderdeel van het totale verhaal van de wijziging van het toezicht die in 1997/1998 heeft plaatsgevonden.

Mevrouw **Hachchi**: Maar het melden van nevenactiviteiten, waarover wij het nu hebben, moest gewoon gebeuren.

De heer **Remkes**: Dat moest gewoon gebeuren, ja.

Mevrouw **Hachchi**: Maar had u in uw periode als staatssecretaris door dat die meldingen dus niet binnenkwamen? Vond u ook dat het toezicht van het ministerie achteraf, zoals dat toen plaatsvond, voldoende was?

De heer **Remkes**: Nee, ik wist wel dat de inspectie zo af en toe bepaalde dingen in de pers signaleerde en dat er bij de beoordeling van jaarstukken bepaalde dingen werden gesignaleerd. Met dat laatste is overigens niks mis, want dan staat het gewoon regulier in de openbare jaarstukken en dat is een van de instrumenten van de inspectie om toezicht te houden.

Mevrouw **Hachchi**: Maar er was voor u dus geen aanleiding om het toezicht op het ministerie aan te passen?

De heer **Remkes**: Nee. Ik heb begrepen dat het beeld bestaat dat er bij de toezichthouder op het ministerie van I en M nog maar tien functionarissen waren of zijn die met het toezicht zijn belast. Dat beeld herken ik uit die periode niet. Volgens mij gebeurde in toezichtstermen datgene wat nodig was, maar ik verwijs daarbij naar de opmerking die ik eerder heb gemaakt over afvink-achtig toezicht en de toezichtscultuur in ons land in zijn algemeenheid.

Mevrouw **Hachchi**: Ja, in zijn algemeenheid, maar ik vind het juist interessant om te horen of u dat afvinktoezicht ook zelf ervaren hebt toen u staatssecretaris was.

De heer **Remkes**: Nee, ik heb dat met name ervaren als lijdend voorwerp.

Mevrouw **Hachchi**: Daarmee bedoelt u dat u het hebt ondergaan, maar dat u er niets mee hebt gedaan?

De heer **Remkes**: Ik ben zelf vanaf 2007 voorzitter van de raad van commissarissen van een corporatie geweest. Ik zag dus de brieven en ik zag ook wel ongeveer hoe dat werkte.

Mevrouw **Hachchi**: Uit ons onderzoek blijkt dat de grenzen van de voorwaarden voor nevenactiviteiten die golden volgens de circulaire uit 2001, soms verschoven. Kunt u zich herinneren dat er voorbeelden langskwamen waarbij die grenzen aan het verschuiven waren? Ik wil u best helpen met een voorbeeld. Voor de stichtingskosten waren bijvoorbeeld heldere regels, maar in de praktijk ging het ministerie daar toch soepeler mee om, in mijn eigen woorden.

De heer **Remkes**: Dat zou met de stichtingskosten best weleens het geval geweest kunnen zijn, omdat de bouwmarkt natuurlijk ook fluctueerde. Overigens, als het gaat om stichtingskosten en dergelijke, is het geen discussie over nevenactiviteiten.

Mevrouw **Hachchi**: Laat ik een duidelijk voorbeeld ten aanzien van die stichtingskosten aanhalen. In eerste instantie was er vooraf toestemming nodig voor het overschrijden van de kosten. Later is dat door het ministerie veranderd van toezicht vooraf in toezicht achteraf. Dat is een voorbeeld van een geval waarin grenzen toch wat soepeler worden gehanteerd.

De heer **Remkes**: Ja, zo kunt u dat ook zien, ...

Mevrouw **Hachchi**: Vond u dat terecht?

De heer **Remkes**: ... dat zal ik niet ontkennen. Dat had ook wel iets te maken met de notie dat dit niet een discussie over nevenactiviteiten was, maar raakte aan de normale kernactiviteiten van de corporatie.

Mevrouw **Hachchi**: Maar het is wel een voorbeeld waarin eigen regels soepeler worden gehanteerd. Wat vond u daarvan, toentertijd?

De heer **Remkes**: Als ik daar niet voor was geweest, had ik dat omgedraaid. U kunt dus de conclusie trekken dat ik dit geen probleem vond.

Mevrouw **Hachchi**: Geen probleem.

Dit is slechts een voorbeeld. In de evaluatie van de nota-Heerma merkt u op dat sommige corporaties zich als het ware loszingen van hun oorspronkelijke en statutaire doelstellingen. Aan de andere kant hebt u zelf het werkveld verruimd, ook ten aanzien van nevenactiviteiten. Is hiermee niet de kiem gelegd voor de debacles met nevenactiviteiten door corporaties die wij later hebben gezien?

De heer **Remkes**: Ik vind het heel moeilijk om daarin een oorzakelijk verband te construeren. Wij hebben eerder gesproken -- laat ik het zo maar formuleren -- over de activiteiten die ik als staatssecretaris ontplooid heb op weg naar wetgeving. Die waren nou precies bedoeld om duidelijk te maken wat wel kon en wat niet kon. Ik heb ook geconstateerd dat er de afgelopen jaren in Den Haag permanente discussies zijn geweest over wettelijke regels en over toezicht. Laat ik het maar vriendelijk formuleren: concrete resultaten zijn heel lang uitgebleven. Bovendien is het aantal bewindspersonen de afgelopen jaren ook wel heel groot geweest. Dat dringt dan ook nog eens tot je door en dat is hier volgens mij ook wel met zoveel woorden door sommigen gezegd. Het onvermogen om in die politieke turbulentie regelgeving tot stand te brengen, was navenant, zonder dat je dat aan individuen kunt toeschrijven. Het is het totale politieke beeld.

Mevrouw **Hachchi**: Uw punt over de wisseling van bewindspersonen is helder, maar ik zal mijn vraag nog wat anders formuleren. U stond in uw periode nevenactiviteiten toe. Dat was weliswaar onder voorwaarden, maar daarmee zette u wel de deur open, zodat corporaties met allerhande activiteiten aan de slag konden. Herkent u dat?

De heer **Remkes**: Het waren nevenactiviteiten die causaal en strak aan de hoofdtaak gerelateerd waren. Dat was het. Als u mij vraagt om op een incident in te zoomen en als u vraagt of ik de aankoop van dat schip in Rotterdam herken als gevolg van dat beleid, dan is het antwoord nee.

Mevrouw **Hachchi**: Maar als wij van die specifieke casus uitzoomen en naar het geheel kijken, vindt u het dan wel?

De heer **Remkes**: Ik kan ook wel een paar andere voorbeelden noemen, bijvoorbeeld die campus in ...

Mevrouw **Hachchi**: U hoeft de voorbeelden niet te noemen. Het gaat mij om ...

De heer **Remkes**: Nee, maar u stelt mij de vraag in algemene termen en ik probeer een wat concreet antwoord te geven.

Mevrouw **Hachchi**: Ja, maar uw concrete antwoord is dat u geen oorzakelijk verband ziet als u inzoomt op de verschillende casussen. Met mijn vraag wil ik naar een niveau hoger. Ziet u ook dat u in uw periode die deur heeft opengezet, ja of nee?

De heer **Remkes**: Nee, ik zet nooit de deur open. Ik zet nooit de deur volledig open. Er zijn onder mijn verantwoordelijkheid een aantal activiteiten toegestaan waarmee ik nu weer exact hetzelfde zou doen. Daarvoor waren destijds ook heel goede overwegingen. U vraagt mij in feite naar het oorzakelijke verband tussen die zaak en de incidenten die er waren. Nou, dat oorzakelijke verband is er wat mij betreft niet.

Mevrouw **Hachchi**: U zegt: niet volledig de deur opengezet, maar wel op een kiertje.

De heer **Remkes**: Ja.

De **voorzitter**: Dank, mevrouw Hachchi. Wij gaan naar de Woonwet. Het woord is aan de heer Groot.

De heer **Groot**: Ik heb eerst nog een vraag over het voorgaande. De grens voor de stichtingskosten wordt losgelaten. Dat leidt ertoe dat woningcorporaties aanvragen doen voor de bouw van de woningen met stichtingskosten van 650.000 tot 850.000 gulden. Dat mag dan, en er is alleen verantwoording achteraf. Is dat niet weer een voorbeeld dat laat zien dat grenzen worden opgezocht zodra ze worden verruimd?

De heer **Remkes**: U stelde mij volgens mij eerder de vraag naar de inzakkende bouwproductie. Ik heb daarvan gezegd: misschien had dat ook wel iets te maken met wet- en regelgeving.

De heer **Groot**: Dus met het oog op de bouwproductie worden dan de criteria versoepeld?

De heer **Remkes**: Het is natuurlijk ook je verantwoordelijkheid om ... Laat ik het zo zeggen: de sector kwam uit een heel strak gereguleerde situatie. Ik geloof dat de heer Moerkamp hier heeft gezegd dat het departement toestemming moest geven voor de hoogte van het aanrecht. De zaak is verzelfstandigd. Dat is gelijk het dilemma waar je in zit: dan signaleer je dat daarmee risico's geïntroduceerd worden, vanwege het ontbreken van het debat over de vraag welk publiek nut de corporaties nog te dienen hebben. Vanuit jouw verantwoordelijkheid kijk je ook naar de regelgeving die er nog wel is. Als er in die discussie een tendens zou zijn waargenomen van een permanente oprekking van stichtingskosten, zouden wij op een gegeven ogenblik hebben moeten zeggen: daar moeten wij eens even over praten. Maar volgens mij is die tendens niet waargenomen.

De heer **Groot**: Maar wij zien wel dat er aanvragen voor woningbouw worden ingediend van achthonderd-zoveel-duizend gulden.

De heer **Remkes**: Ja, maar dat is een discussie die nu nog loopt.

De heer **Groot**: Door woningcorporaties!

De heer **Remkes**: Ja, maar als je kijkt naar de invulling op het terrein van de stedelijke herstructurering en naar het maatschappelijke debat over gemengde wijken, om misschien iets meer differentiatie in een bepaalde wijk aan te brengen, dan is dit vanuit de insteek van integrale gebiedsontwikkeling een maatschappelijk heel gewenste ontwikkeling. Dan is het ook nodig om eens even te kijken naar de regelgeving die daarmee samenhangt. Dat is precies wat er gebeurd is. In de novelle van minister Blok is terug te zien dat die discussie nu in feite nog exact hetzelfde is als toen. De uitzonderingsclausules die daarin staan, hebben ook alles te maken met dergelijke noties. Dat was toen ook de discussie. Volgens mij zit daarin niet de kern van de reden dat ooit het initiatief genomen is voor deze parlementaire enquêtecommissie.

De heer **Groot**: Goed, wij gaan naar de Woonwet. Die is begin 2002 ingediend. Waarom zo laat?

De heer **Remkes**: Omdat daaraan de nota voorafging, want je moet toch eerst even met elkaar op een rij zetten waar je beleidsmatig naartoe wilt alvorens je toekomt aan het wettelijk vastleggen. Alles in de goede volgorde. De Kamer heeft toen ook uitvoerig over de nota gedebatteerd. Ook dat Kamerdebat heb je op zich natuurlijk nodig om te weten welke kant de Kamer op wil. Daaruit trek je dan vervolgens conclusies. Ik weet wel dat de medewerkers destijds met stoom en kokend water de conceptwet hebben geproduceerd.

De heer **Groot**: Ja. Toch zie je dat het tempo omlaaggaat, want als je dit vergelijkt met de tijd van Heerma ... Die treedt aan en komt binnen een jaar met de nota en verandert het BBSH. De doorlooptijden waren toen veel korter.

Ik wil het even over de inhoud van de Woonwet hebben. De Woonwet heeft de Tweede Kamer nooit bereikt, want hij gaat eerst naar de Raad van State. Die heeft heel grote kritiek op de wet en gebruikt termen als "een te centralistische wet" en "planhiërarchie". Wat vindt u daarvan?

De heer **Remkes**: Er was vanuit de Raad van State wetstechnische kritiek. In een groot aantal opzichten was het wel mogelijk geweest om daaraan tegemoet te komen. De belangrijkste kritiek van de Raad van State was inhoudelijke kritiek onder het motto "deze staatssecretaris wil weer terug naar de situatie van voor de verzelfstandiging". Dat staat in een wat schril contrast tot de vragen die zojuist gesteld werden, want het verwijt van de Raad van State was dat de staatssecretaris weer veel te veel wilde begrenzen. Dat was een inhoudelijk politiek oordeel van de Raad van State, naar mijn opvatting. Dat mag; daar is helemaal niks mis mee.

De heer **Groot**: Ja? Is dat wel de taak van de Raad van State, om politiek advies te geven?

De heer **Remkes**: Natuurlijk. De Raad van State heeft de verantwoordelijkheid om wetgeving integraal te beoordelen. Men mag dat dus doen. Als de Kamer dat anders wil, moet ...

De heer **Groot**: Dat is wat anders dan een politiek advies geven.

De heer **Remkes**: Maar als de Kamer dat anders wil, moet de Kamer de Wet op de Raad van State aanpassen. De Raad van State heeft dus de ruimte om dit te doen. Ik schrok er ook niet van; alleen was ik het ermee oneens.

De heer **Groot**: Het is vaak uitgelegd als "de kritiek was zo vernietigend" en "de wet rammelde aan alle kanten", maar u zegt dus dat daar op het gebied van wetstechniek wel een mouw aan te passen was.

De heer **Remkes**: Het zou mogelijk zijn geweest om aan de wetstechnische bezwaren tegemoet te komen, ja. Dat was geen probleem.

De heer **Groot**: Als het u toen nog gegeven was geweest om te blijven zitten, zou u de wet dus met enige aanpassingen gewoon door de Tweede Kamer geloodst hebben?

De heer **Remkes**: Dat hangt natuurlijk altijd af van de coalitie die er zit, ...

De heer **Groot**: Natuurlijk.

De heer **Remkes**: ... maar als daar nog dezelfde coalitie had gezeten, zou dat mij inderdaad gelukt zijn.

De heer **Groot**: Het kabinet viel en er kwamen volgende kabinetten, de kabinetten-Balkenende I en II. Daarin zat ook de VVD. Daarin kwamen opnieuw VVD-bewindslieden op Volkshuisvesting, eerst de heer Kamp en daarna mevrouw Dekker. Hebt u nog met uw opvolgers over de Woonwet gesproken?

De heer **Remkes**: Officieel in de ministerraad volgens mij nooit, maar ik heb ...

De heer **Groot**: Of in partijverband, informeel?

De heer **Remkes**: Ook niet echt in partijverband, maar natuurlijk kom je elkaar weleens tegen. Ik heb Henk Kamp ... Maar die heeft natuurlijk niet zo lang op het departement gezeten. Ik heb daarna waargenomen dat mevrouw Dekker dit proces niet zou voortzetten; daarover heb ik in de marge van een vergadering ook weleens gepraat. Er lag inmiddels natuurlijk ook een ander regeerakkoord. Dat andere regeerakkoord zei volgens mij iets over terughoudendheid bij wetgeving. Hoewel dit zich in zekere mate aan mijn waarneming heeft onttrokken, zal daarbij politiek ongetwijfeld ook een rol gespeeld hebben dat het CDA het maatschappelijk middenveld en het zelfstandig kunnen functioneren daarvan nogal een groot goed vond; daarover hebben wij het al eerder gehad.

De heer **Groot**: Maar er blijft een bewindsman of -vrouw van uw kleur zitten. Ik vind u hierover zo laconiek! U hebt vier jaar lang nagedacht over de ordening in de volkshuisvesting. Dan zeg je toch tegen je opvolger "voer die Woonwet in!" of iets wat daarop lijkt?

De heer **Remkes**: Volgens mij heeft collega Dekker wel steeds geweten wat ik ervan vond, hoor. Alleen ...

De heer **Groot**: Zij dacht er anders over.

De heer **Remkes**: Ja, in de politieke context van toen. Het was een ander kabinet. En je moet één ding niet doen. Je moet altijd een zekere terughoudendheid innemen ten opzichte van het werk van je opvolger. Ik zou het ook heel vervelend hebben gevonden als ik als minister van Binnenlandse Zaken nog voortdurend door mijn voorganger was aangesproken met "zus en zo" en "dat en dat moet je doen". Dat moet je niet doen, wil je wat zakelijke verhoudingen houden. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat je niet meer met een bijzondere belangstelling kijkt en een aantal dingen volgt, maar dat ben ik de afgelopen jaren ook wel blijven doen, als het gaat om de onderwerpen die hier nu aan de orde zijn.

De heer **Groot**: Mag ik concluderen dat een andere kleur van het kabinet en andere ideologische overwegingen maakten dat de Woonwet geen doorgang kon vinden?

De heer **Remkes**: Ja. U moet dat eigenlijk aan mevrouw Dekker vragen, maar wat volgens mij ook een rol gespeeld heeft, is die afspraak in het regeerakkoord over terughoudendheid met nieuwe complexen van wetgeving. Nou, dit was voor het kabinet op zichzelf een nieuw complex van wetgeving.

De heer **Groot**: Ja. U doet er toch nogal laconiek over. Als je dat bijvoorbeeld vergelijkt met staatssecretaris Heerma ... Die treedt af en zit dan, terwijl hij in

de oppositie zit, op de voorste bankjes van de Tweede Kamer om erop toe te zien dat zijn Bruteringswet erdoor komt. Dat is een heel andere houding!

De heer **Remkes**: Ja. Dat is ook heel begrijpelijk, maar ik kan als minister van Binnenlandse Zaken toch niet bij de Kamerdebatten over het onderwerp VROM gaan zitten?

De heer **Groot**: Nee, dat begrijp ik, maar u kunt wel uw hele probleemanalyse en de noodzaak om de sector wat meer te sturen, toch overbrengen?

De heer **Remkes**: Ik heb u net gezegd: het spijt mij, want ik had deze klus graag af willen maken! Zo zit ik erin.

De heer **Groot**: Dus u vindt het tot op de dag van vandaag jammer dat die Woonwet is gestrand?

De heer **Remkes**: Ja. Tegelijkertijd constateer ik nu dat in ieder geval een aantal richtingen die toen in de Woonwet zaten, nu in het wetgevingscomplex van minister Blok zitten. Daar zit wel dezelfde richting in. Op onderdelen kun je daarover discussie voeren, want er zitten ook wel dingen in waarbij ik vraagtekens heb, waarvan ik me afvraag of het wel op die manier moet. Ik heb volgens mij ook een paar voorbeelden genoemd. Maar de richting die ingeslagen wordt, is volgens mij goed.

Ik heb natuurlijk ook wel gezien dat er allerlei op zich begrijpelijke discussies zijn over de vraag of de minister niet te veel vooruitloopt op het werk van deze commissie. Nou, de minister heeft maar één ding te doen. Hij heeft zijn eigen verantwoordelijkheid en dat is acteren. Dat moet de Kamer óók doen. Dan komen op een gegeven ogenblik een aantal lijntjes wel bij elkaar.

De heer **Groot**: Maar al met al baalt u er dus van, huiselijk gezegd, dat het beleid na uw aftreden weer een heel andere kant op ging?

De heer **Remkes**: Ja.

De **voorzitter**: Dank, mijnheer Groot. Wij gaan nog een keer naar mevrouw Hachchi.

Mevrouw **Hachchi**: Mijnheer Remkes, na het stranden van uw Woonwet heeft er tot op heden geen grote wijziging van wet- of regelgeving voor corporaties plaatsgevonden, afgezien van de Herzieningswet en de novelle die nu voorliggen. In de tussenliggende periode is geen bewindspersoon zo ver met een wetsvoorstel gekomen als u met de Woonwet. Waardoor komt dat volgens u?

De heer **Remkes**: Volgens mij heb ik de belangrijkste oorzaak net al aangegeven. Er zijn de afgelopen tien, veertien jaar veel te veel verkiezingen geweest, mevrouw!

Mevrouw **Hachchi**: Dat ligt toch niet aan mij, mijnheer Remkes? U zegt het op een manier ...

De heer **Remkes**: Wij moeten in dit land af van het kennelijk ingesleten gebruik dat er automatisch verkiezingen worden gehouden als de leden van een kabinet niet meer met elkaar door één deur kunnen.

Mevrouw **Hachchi**: Dus het komt door de verkiezingen dat ministers niet ...

De heer **Remkes**: Ik heb zojuist gezegd dat er de afgelopen tien, veertien jaar eindeloos veel bewindspersonen geweest zijn. Nu is Volkshuisvesting ondergebracht bij Binnenlandse Zaken. Dat bevordert het ontwikkelen van een wat meer consistente lijn niet. Voor de toekomst is het van buitengewoon groot belang, zowel voor de samenleving als voor de corporatiesector, dat er nu een verhaal op tafel gelegd wordt waar wij voorlopig eens even niks meer aan doen. Iedereen heeft volgens mij behoefte aan een consistente lijn van het kabinet. De ene keer was het btw-heffing, de andere keer weer een verhuurderheffing. Volgens mij heeft de sector behoefte aan een zekere

mate van rust, consistentie en stabiliteit. Ik hoop dat uw werkzaamheden daar ook aan bijdragen.

Mevrouw **Hachchi**: U was na staatssecretaris Tommel inderdaad de langzittende bewindspersoon op dit dossier. U zat er bijna vier jaar. Als u nu kijkt naar de huidige discussies en incidenten in de sector, zou u dan zeggen dat u met de ontwerp-Woonwet op de goede weg zat?

De heer **Remkes**: Ja, dat denk ik wel. Over bepaalde formuleringen en mechanismen kun je altijd discussiëren, maar wat mij betreft was de richting helder. Dat is ook de reden waarom ik zojuist aangegeven heb dat ik de richting van minister Blok in de novelle die nu is neergelegd, wel herken. En laat ik er nog één ding bij zeggen. Ik heb daarover in het besloten voorgesprek ook iets gezegd. Ik heb niet de illusie dat wet- en regelgeving in alle opzichten slecht gedrag kan voorkomen. Op een gegeven ogenblik groeit er in een bepaalde sector ook een cultuur waardoor incidenten zoals wij die hebben gezien, mogelijk worden. Die ondervang je niet uitsluitend door wetgeving. Daarvoor zul je heel veel de boer op moeten. Dit zul je heel scherp en indringend tussen de oren moeten krijgen, ook bij de sector zelf. Als ik zo door de oogharen een aantal dingen waarneem, is er de afgelopen paar jaar al wel een en ander veranderd; het zou ook schandalig zijn als dit na die incidenten anders zou zijn. Heb echter niet de illusie dat wetgeving het uitsluitende instrument is om dit te voorkomen. Je hebt wetgeving nodig en die kan ook belangrijk zijn vanuit het oogpunt van handhaving, maar heb niet de illusie dat je daarmee ook ieder ongeluk naar het verleden hebt verbannen.

Mevrouw **Hachchi**: Ik wil even terug naar de punten die u eerder aanhaalde, nog los van uw opmerking dat je met wetgeving problemen niet kunt voorkomen, zoals ik het maar samenvat. Kwam u tot dat inzicht met de kennis van nu of had u dat inzicht al eerder?

De heer **Remkes**: Ik heb niet de illusie dat je via wetgeving vanuit de Haagse commandotoren de samenleving kunt beheersen; dan praat ik niet alleen over deze sector, maar over de samenleving en regelgeving in het algemeen.

Mevrouw **Hachchi**: En als wij het hebben over de Woonwet, zijn er dan nog zaken die u nog steeds nodig vindt of juist niet meer? Zijn er nog punten die u wilt aandragen?

De heer **Remkes**: Minister Blok stelt nu, zij het op een wat andere manier, voor om een aantal zaken in een novelle te regelen. De Kamer zal die ongetwijfeld in behandeling nemen. Ik heb zojuist een aandachtspunt genoemd waarnaar de Kamer nog eens goed zou moeten kijken, namelijk het mechanisme tussen gemeente en corporatie dat nu wordt voorgesteld. Een ander punt waarbij misschien nog eens wat nader zou moeten worden stilgestaan, is de indringendheid van het toezicht en de positie van het WSW. Ik weet niet meer wie het was, maar iemand heeft hier gezegd dat het WSW in feite gewoon een verzekering was. Dat is een iets te simpele voorstelling van zaken, want dan was het wel een verzekering met een achtervang van 100% door gemeenten en Rijk. Er is geen verzekeringsmaatschappij die dat heeft. Bovendien is het een verzekering die wat merkwaardig uitpakt. Als er een heel hoge rekening is, zoals bij Vestia het geval was, krijgen alle collega's in de sector de rekening als gevolg van dat incident.

De vraag die wat mij betreft gesteld zou moeten worden, is de volgende. Sinds het ontstaan van het WSW, dat als volkshuisvestelijk instrument destijds een goed instrument is geweest, heeft er een behoorlijke schaalvergroting in corporatieland plaatsgevonden. Het financiële risico dat ontstaat als er iets gebeurt bij een systeemcorporatie, is wel erg groot. Is het wel redelijk dat dit risico op de totale sector wordt afgewenteld? Is dat niet te gemakkelijk? Zit daar ook niet een element in van het mogelijk maken van ongelukken en slecht gedrag? Ik heb daarop niet het ultieme antwoord, dat zeg ik ook, maar in de aanloop hiernaartoe dacht ik: als er iets is wat ik aan uw commissie wil meegeven, is het wel dit punt. Die doordenking heeft volgens mij nog onvoldoende plaatsgevonden.

De **voorzitter**: Dat is een mooi bruggetje naar onze slotopmerkingen. Ik ga eerst nog even naar collega Groot.

De heer **Groot**: Er was nog iets blijven liggen. De motie van Hofstra en Duivesteijn is inderdaad in 2001 ingediend. U zult zeggen: dat loopt al richting 2002, als de Woonwet binnenkomt. Dat klopt, maar de uitbreiding van het BBSH met "wonen en zorg" vindt ook plaats in 2001. Ook de MG 2001-26, waarin al die nevenactiviteiten mogelijk worden gemaakt, wordt pas in 2001 ingevoerd. Daarbij had u ook kunnen zeggen: het kan wel wachten tot de Woonwet. Blijkbaar gaf u het verbreden van nevenactiviteiten voorrang boven het kleiner maken van de sector, wat eigenlijk uw beleidsvoorkeur had, waardoor u precies het omgekeerde bereikte van wat u voor ogen had.

De heer **Remkes**: Kijk, als ik politiek had willen scoren, om het maar even zo uit te drukken, had ik dit in de lagere regelgeving geregeld.

De heer **Groot**: Dat hebt u met "wonen en zorg" ook gedaan, gewoon in het BBSH.

De heer **Remkes**: Ja, maar de verkoop van corporatiewoningen was natuurlijk een van de handelsmerken van Remkes. Tegelijkertijd was dat in de sector een belangrijke steen des aanstoots. De aanpassing van de MG-circulaire is procedureel gezien vrij gemakkelijk te realiseren. De aanpassing van het BBSH in termen van wonen en zorg was natuurlijk al voorbereid en trad in werking in 2001. Als ik in 2001 als reactie op die motie nog een keer een procedurewijziging in het BBSH had voorgesteld, waren wij ruim in 2002 geweest, want dat kost ook tijd. Dat zal daar ongetwijfeld mee te maken hebben. Daar komt bij wat ik zojuist aangaf: je kunt de geest van een motie ook uitvoeren door gewoon de boer op te gaan.

De heer **Groot**: Ik hoor u ook zeggen: dat zou veel onrust hebben veroorzaakt in corporatieland.

De heer **Remkes**: Ja, maar dat vond ik dan nog wat minder belangrijk, want mijn opvattingen waren volstrekt helder. Dit was echter politiek gezien wel een omstreden onderwerp. Ik had mij zomaar voor kunnen stellen ... Ik weet niet of het destijds een overweging is geweest, maar als u mij deze vraag zo stelt, kan ik mij indenken dat er vanuit de Kamer vanuit het oogpunt van wetgevingstechniek nogal wat bezwaren zouden zijn gekomen. Ik probeer mij zo af en toe ook nog even in de rol van Kamerlid te verplaatsen.

De heer **Groot**: Dat bent u niet meer, dus dat hoeft u ook niet meer.

De **voorzitter**: Dank, mijnheer Groot.

Mijnheer Remkes, wij komen aan het einde van dit openbaar verhoor. Ik heb nog wel een vraag voor u. In de tijd dat u bewindspersoon was op dit heel grote en complexe dossier, was uw departement in ieder geval verantwoordelijk voor het volkshuisvestelijk toezicht, het rechtmatigheidstoezicht, en eindverantwoordelijk voor het financieel toezicht. Dat klopt, hè?

De heer **Remkes**: Klopt.

De **voorzitter**: Corporaties hadden ook een wettelijke meldingsplicht voor nevenactiviteiten. In antwoord op vragen van onze commissie zei u dat er ook jaarverslagen waren waarin die mooi werden beschreven; daaraan kun je ook van alles ontlenu. Maar het uitbrengen van een jaarverslag is natuurlijk niet hetzelfde als voldoen aan een wettelijke meldingsplicht bij het departement waar dat thuishoort. Wij zien voorbeelden, ook in uw tijd, van corporaties die dingen niet melden. Dat kan twee dingen betekenen: ofwel de corporaties vinden de criteria niet duidelijk en denken dat iets geen nevenactiviteit is in de zin van de wettelijke regeling en de meldingsplicht, ofwel het ministerie is te slap en slaat niet met de vuist op tafel, "njet!". Welke van die twee is het?

De heer **Remkes**: Nou, dat is volgens mij ... U hebt overigens gelijk dat verpakken in een jaarverslag iets anders is dan melden. Daarmee ben ik het

eens. Dat dient men expliciet te doen, zonder dat dit onderdeel is van een jaarverslag. Het departement heeft in een aantal gevallen nee gezegd. In een aantal gevallen is ook in toezichtsbrieven aangegeven dat een corporatie de makelaarsactiviteiten moest afstoten. Ongetwijfeld zal bij een enkeling ook gespeeld hebben dat men het niet helemaal duidelijk vond, dat sluit ik niet uit, maar er is natuurlijk wel geacteerd.

De **voorzitter**: Maar het gaat natuurlijk om een melding vooraf. Als je achteraf iets constateert, kun je inhoudelijk zeggen dat iets niet deugt en dat het niet mag, maar de meldingsplicht gaat daaraan vooraf. Had u corporaties daar niet al op moeten aanspreken?

De heer **Remkes**: Maar de meldingen kwamen vervolgens in de toetsgroep; dat gaat dus om gevallen die wel gemeld werden. Daaraan werd vervolgens een beoordeling gegeven. Die melding dient vooraf te gebeuren; daar ben ik het mee eens.

De **voorzitter**: Ik dank u. Ik sluit deze vergadering.

Sluiting 12.07 uur.